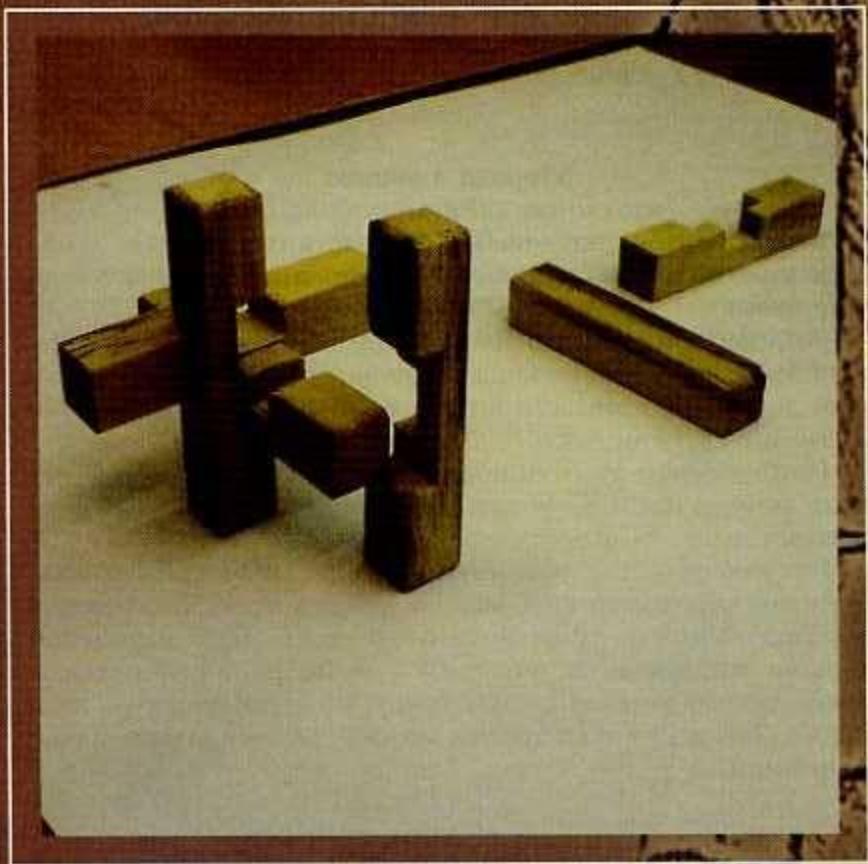

МОРОКИ

Знають люди, що треба обов'язково навчати і розвивати дитину, бо "яке змалку, таке й до останку". Тим-то розумні баби й батьки хоч і годину проведуть з дитиною. Треба сказати, що вже змалку даються основи розвою на ціле життя. Загадують загадки на словах, загадують загадки й на ділі. [Полюбляють і мороки розморочувати, особливо пастухи.]

Морока з мишію

Вирвати два листки мишію і розколоти їх посередині трохи не до краю. Вирізати дві дудочки з жита чи пшениці, щоб були напоготові.

Розрізані листочки мишію вкласти одна в одну — як в лещата взяти, щоб одним кінцем зачепити другий. Кінці звести один до одного і закласти в дудочку. Інші два кінці так само закласти в другу дудочку.

Потому обидві дудочки посунути аж до краю. Це й буде морока: як їх розняти, ці лещата, не скидаючи дудочок і не розриваючи ніде?

Розморочують так: розсовують дудочки аж на край і запихають у них нерозрізані кінці мишію, кожен у протилежну дудочку. Тоді ззовуть дудочки одна до одної, щоб нерозрізані мишійни виглядали. За них треба і тягти. Вони виймуться, а кожна дудочка перейде з краю одного листочка мишію на край іншого. Забавка — поки зробиш мороку, забавка — поки й розморочиш її.

Морока з сирого шелюгу чи лозини

Патик із сирого шелюгу чи лозини, товщиною в палець, довжиною в аршин, застругати з одного краю. Посередині продовбати дірку вугласту. На більшому незаструганому краї відділити смужку кори (тільки не до країв). Як трохи зігнути патика, вийде лучок. Загинати на тому боці, де оділена кора од стебла.

Як зігнути дужче, кора одвисне, і її на середині згинають і ту петельку з кори запихають у дірочку і протягають (пильнують, щоб патик не розпався надвое). Беруть коротшу паличку, надрізають посередині до кори, ту кору поодцільти од стебла, на краях перерізати й самі ці краї понадрізувати потроху, щоб була більша стъожка кори. Тоді з нею легше поратися. Аж тепер затягти треба один край в петлю першої лозини та й пустити

помалу. Як розправиться більша лозина, то в дірку потягне за собою меншу. І морока заморочена. Щоб відділити одну лозину від іншої, треба зігнути назад першу лозину з петлі.

Найкраще цю мороку робити з сирого соняшника, на ньому не видно, чи зломлений він посередині, і важче вгадати, як вивести одну петлю з другої.

Морока з паличок (сірників)

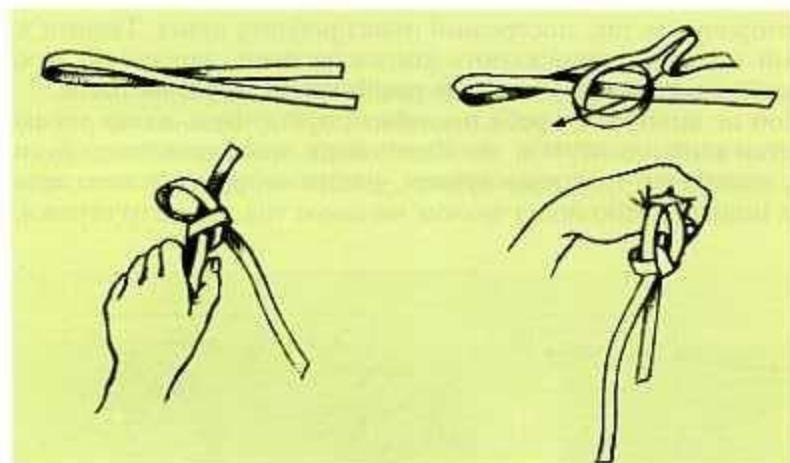
Найперше кладуть на площині в один ряд десять маленьких паличок (сірничків). Будь-який сірничок треба переносити вперед чи назад через два сірнички і класти на третій навхрест. Як викласти всі таким чином, гра закінчується (мороку зморочив). Це довга морока: потрапити всі сірники перехрестити.

Підказка: щоб мороку зморочити, треба 5-й сірник класти на 2-й; 7×10 ; 3×8 ; 9×6 (6×9); 4×1 (1×4). Тепер усі навхрест покладені так: XXXXX..... Таким же чином розморочують.

Морока на шийку до батога

Батіг одягається на пужално двома петлями, що складаються докупи. Двома руками це зробити легко, а треба одною. Щоб навчитися, беруть стъожку, складають петлею (одну руку хова-

ють за спину, щоб нею не користуватися), той край, що знизу, закручують також петлею. Другу петлю беруть обережно і кладуть на першу (або навпаки). Затиснувши обидві в руці, струшують, край спусťться донизу, а в руці зостанеться шийка від батога.

Спокійні, інтелігентні діти демонструють більшу різноманітність в іграх і захоплення ними, ретельність, постійний прогрес і новизну операцій. У дратівливих дітей можна зауважити рутину і повторюваність. Очевидно, що результати три виявляються недостатньо успішними і їх розум демонструє менше творчості. Така дитина лінне марнує час у грі, забавляючись, не досягає прогресу. Дитя, котре гарно грається, буде успішне в сфері своїх обдарувань і здібностей.

Світ Покровський

Морока з пояса (розпетлюватися)

Хтось бере свого пояса, складає удвоє, бере рукою за петлю і протягає коло пазухи в рукав свитки чи сорочки. Як петлю витягне, то в ній прошиляє обидва краї пояса і прив'язує до чогось, а другому каже: "Ану розпетлюйся!"

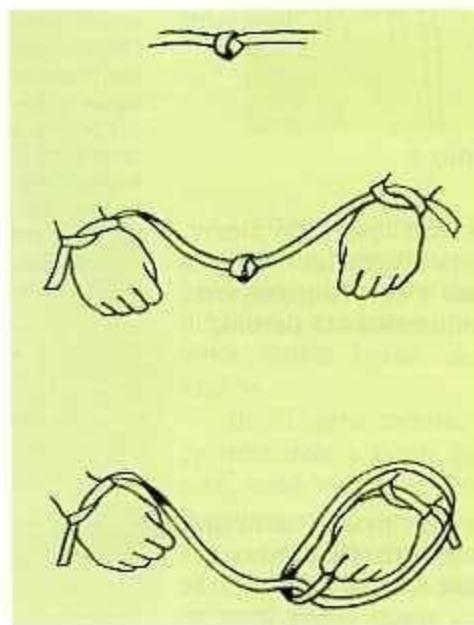
Вільною рукою беруть петлю, одягають на голову, потім тягнуть на ноги через весь стан. Ногами виступають з петлі, пояс розпетлюється — тесь увесь пірне хлопець крізь петлю.

Морока з пояса (вузол розв'язати)

Заморочують так: посередині пояса роблять вузол. Такими ж вузлами на краях прив'язують когось за руки, загадують, щоб він розв'язав середній вузол, не розв'язуючи вузли на руках.

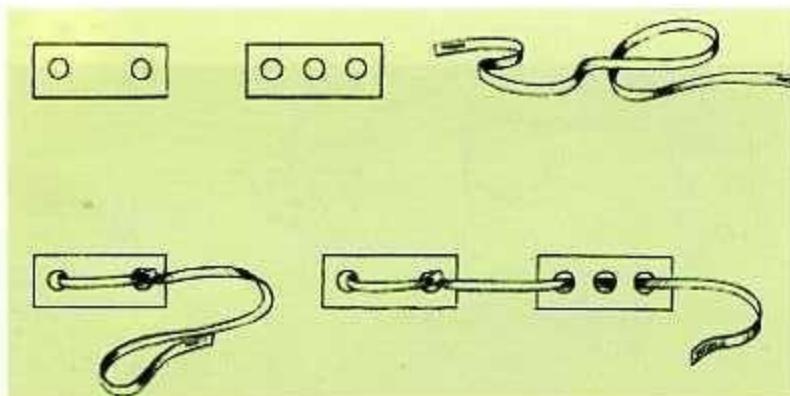
Щоб це виконати, треба послабити вузли. Будь-якою рукою взяти той кінець мотузки, що йде поверх прив'язаного до руки вузла, і тягти на руку поза вузлом, надіти на руку аж поза вузлом та іншою рукою попід вузлом по самім тілі протягти стільки,

щоб жменю пропхнати і тримати, поки рука ця прослизне. А як пройде, тоді одразу розтягти пояс руками — і вузол розійдеся, розв'яжеться.

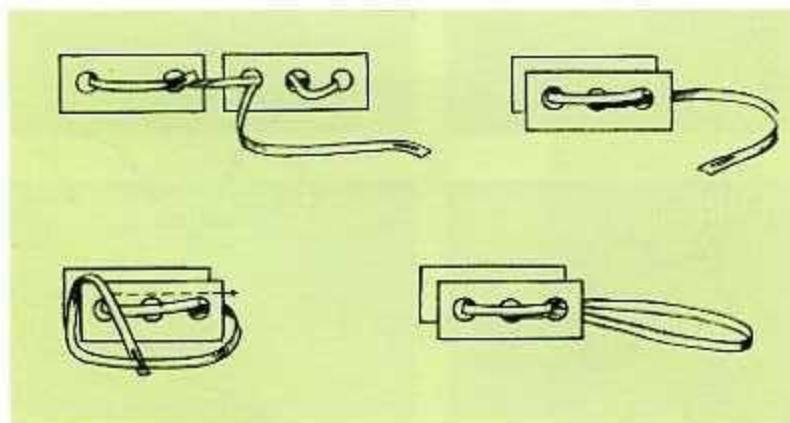
Морока з ремінця

Узяти довгенький ремінчик, на кінцях прорізати петлі. На довгастій дощечці по краях продовбати дірочки та й затягти ремінець перше в одну дірку і поза дощечкою в другу, а потім запетлювати: у петлю, що вийде з другої дірочки, протягти інший кінець ремінця.

Запетлювавши, взяти другу дощечку і продовбати дві дірочки по краях, а одну посередині.

Незапетльований край ремінця затягти у другу дощечку отак: петельку протягнути у крайню дірочку, поминути серед-

ню, затягти у другу крайню дірочку і аж тоді запхати петлю у середню дірочку.

Добре сюди витягти та й знову у ту першу крайню дірку, де вже є ремінець, протягти назустріч що петлю.

Як витягти, то в ту петельку пропхнути усю запетльовану другу дощечку та й знову назад тягти петельку, скрізь міц-

Період питань став інтенсивним з трьох років, і не позначася початок розвитку думки, розуму та його окремих напрямів: спостереження, пам'яті, виявлення. Діти в цьому віці ставляться до всякої нової речі з великою увагою, помічають такі дрібні ознаки й олімпії, на які ми не вміємо звертати уваги...

Софія Русова

Декотрі з найвидоміших учених — назімно навміння Кеплера, Ампера, Дарвіна, Гаусса, Пастера, Максвелла, Планка, Пуанкарє, Ейнштейна — розповідали, що в мить відкриття вони відчували таке саме задоволення і збудження, як літи під час три. Отже, якщо фундаментальні дослідження, в яких відзначалися такі вчені, й справді породили сучасну технологію, то ми повинні погодитися з парадоксальною, на перший погляд, думкою про те, що поступ, як і культура, виникає від три.

Поган Гейзнер

Утому можна спостерегти, фіксуючи хаотичні зміни в меті, неуважність, поверхність, зменшення точності рухів.... Втотма стосується не ока, що слікнє за рухом, не рукій, що переслідує предмет, а вищих центрів, у яких відбувається аналітика вражень і перетворення їх у сідомий поинточок. Втотма первових центрів виявляється поступово, на підміну від ідейної та моторної координації. Психічна втотма гальмує м'язову роботу, знижує її точність, координацію, надає їй ознаки грубості, імпульсивності.

Сергій Покровський

ненько притягуючи. Будуть обидві дощечки запетльовані. Морока зроблена. Тільки той, хто бачив, як робилося, разоморочить легко.

Щоб вироблялася воля,
треба дати їй вправи й керувати
ними вправами так, щоб почуття
пололания перешкод не було
заглушене почуттям невдач.
У самому прагненні людини
до довершеності лежить
уже запорука того, що усіх
підбадьорює й наїв'я незалежно
від свого змісту: "Я це зробив".
"Я цього досяг"... у цьому
є насолода незалежно від змісту
того, що зроблено й досягнуто.

Коштникан Ушитський

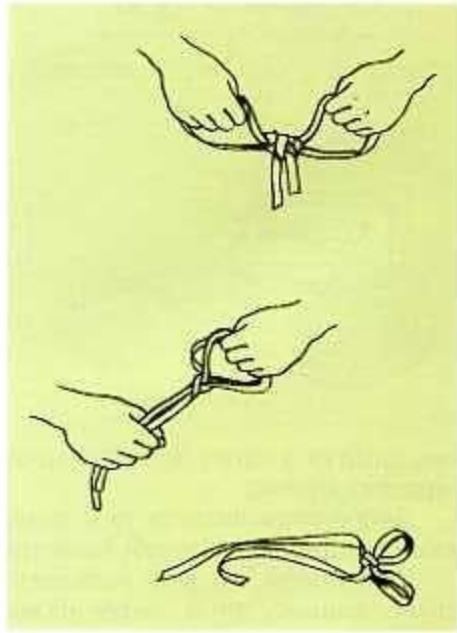
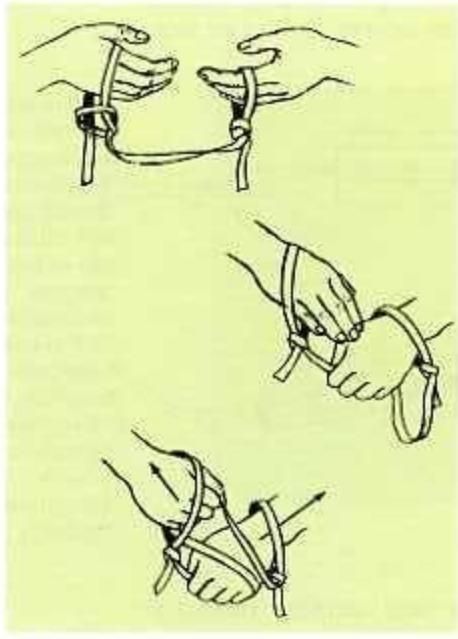
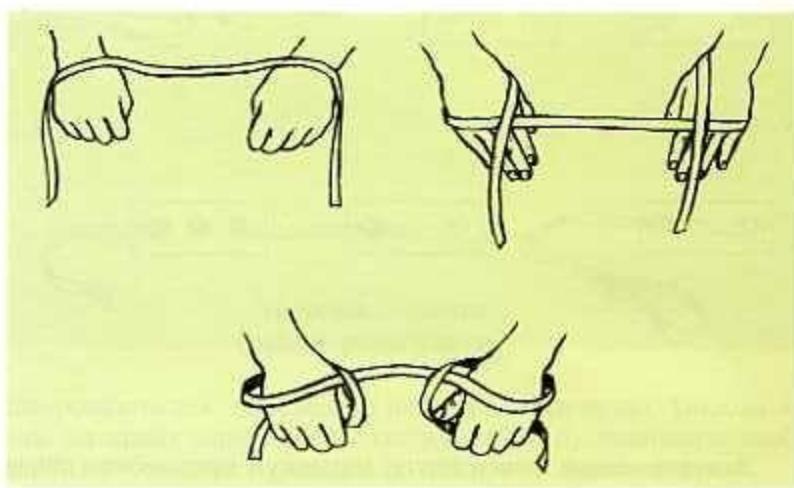
Якщо мозок, перевантажений
різноманітними враженнями,
не набуває здатності
зосереджуватись довгий час
на одному предметі —
це початок поверховості,
неуважності, легковажності.
Не виключено, що така дитина
може виявитися згодом
нездатною до глибоких
запікань.

Сгор Покровський

Загадка-морока (зробити дві петлі за один раз)

Пояс кладеться на дві руки петлями, як налигач на роги корови, лише край спускається донизу. Правою рукою беруть кінець коло лівої, а лівою — коло правої.

Тримаючи міцно кінці, потягнути, щоб руки із петель повилазили геть. З одного вузла витягнуться дві петлі, а край зашморгнуться.

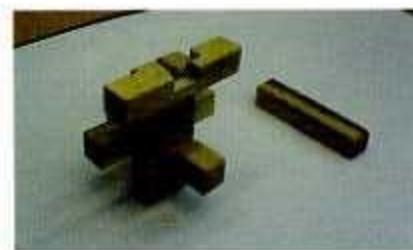
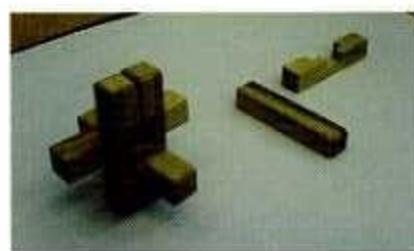
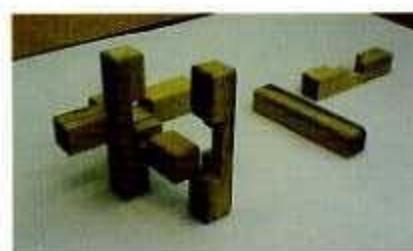
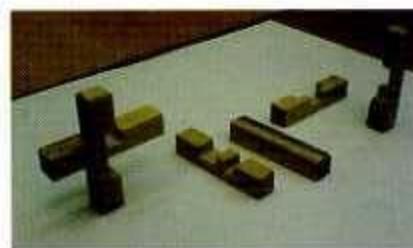
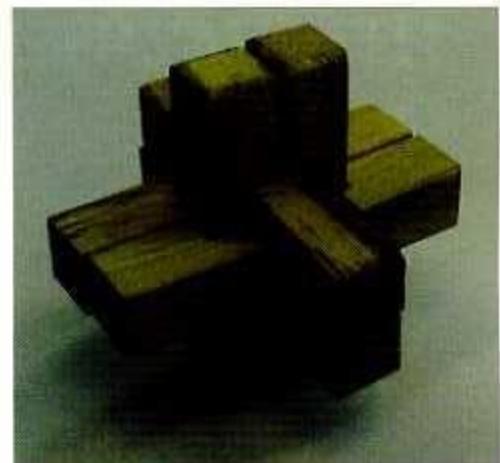
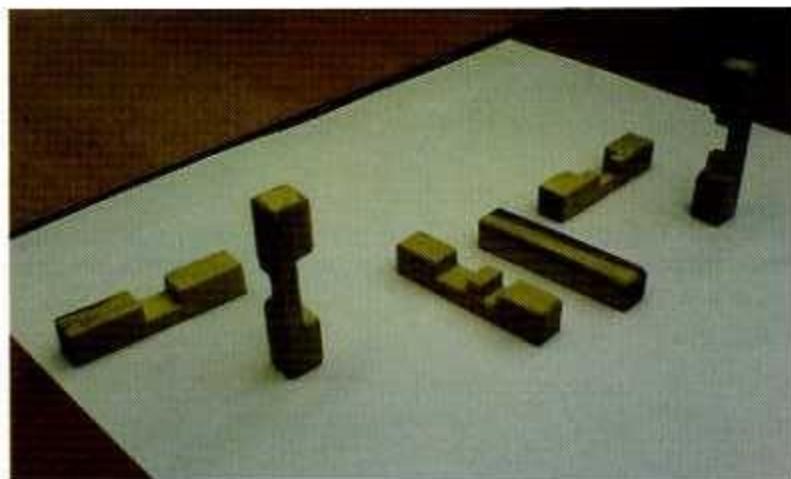
Морока-“баранець”

Виготовляють шість чотиригранных одинакових паличок і роблять з них лисиці.

Одну пару лисичок кладуть одна до одної, вирізка до вирізки, другу пару роблять на взірець першої і складають так, щоб друга обняла першу посередині (одні лисиці взяти у другі лисиці).

Тоді з боків будуть дірки між лисицями. Дві дірки, що не затulenі верхніми лисичками, будуть такі завбільшки, що в кожну можна ще по одній лисиці пропхнути.

Отут і всі хитроші. Пропхнути треба так. Протягнути треба так, щоб третя пара обняла другу. Вийде такий баранчик: як ним не перекидайся, він не розсплеться.

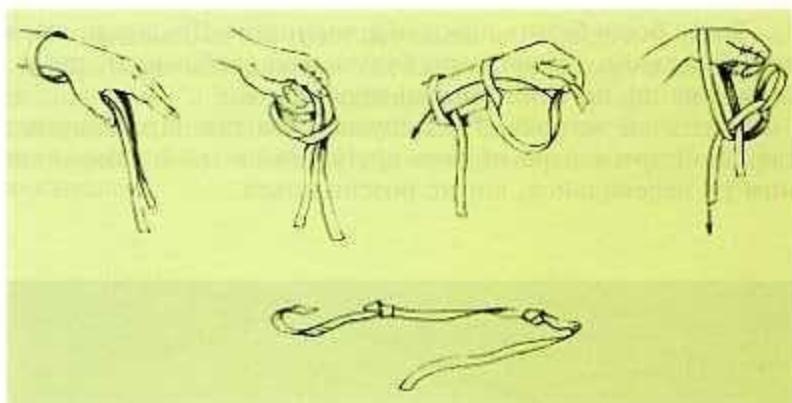

Варто зауважити, що, починаючи з 5–6 років, можна виховувати і абстрактну думку... і це одна з найкоштовніших принців добре організованого дошкільного виховання. Це виховання має дати найкращий розвиток усім розумовим силам. На речевій науці виявляється увага, хист спостереження. Зі спостереженням виникає судження, міркування, змінюється пам'ять, а що більше збагачується пам'ять, то краще працює ще одна духовна сила — уява.

Софія Рухова

**Загадка-морока
(зробити два вузли на одному поясі)**

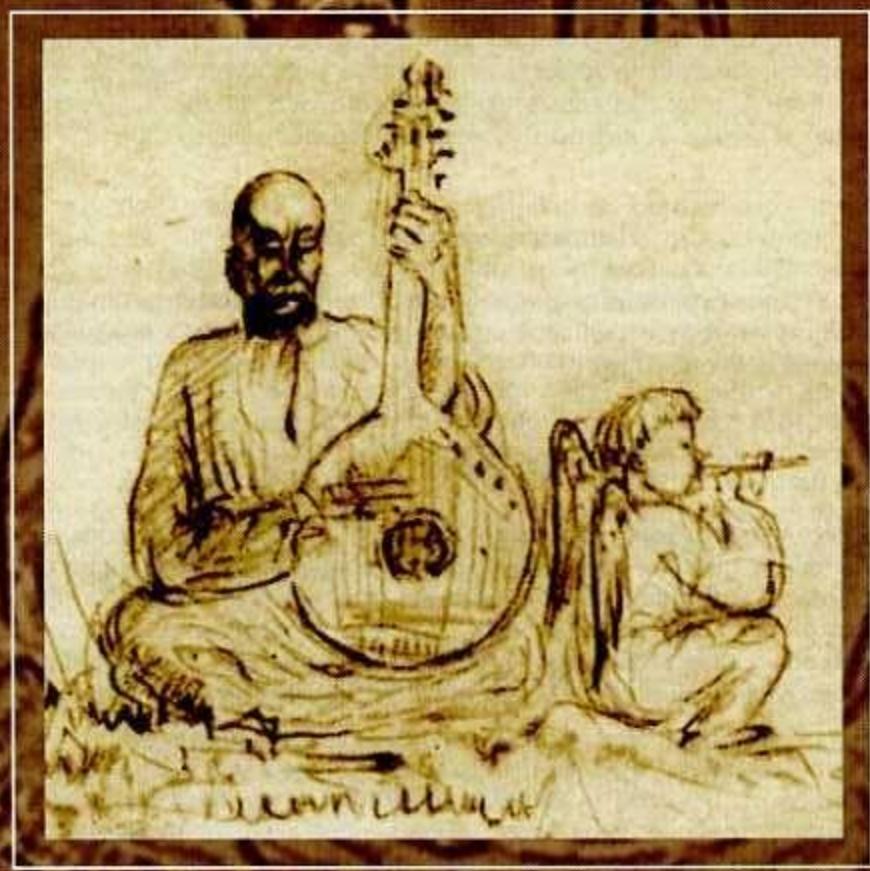
Хто не знає, як робити, не втне, хіба рідко хто потрапить, та й то з довгою морокою. А воно робиться так: петлею складений пояс тримають лівою за петлю, правою — за край, продягають

руку в петлю і, беручи край з другої руки, швидко протягають. На поясі зостається два вузли. Так само заморочують на три, чотири, п'ять вузлів.

МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ

Гончарі виробляють з глини маленькі коники-свистунці і по шагу їх продають. Батьки та матері купують їх дітям. Всередині коник порожній, на спині має дві дірочки для пальців, а трошки нижче хвоста голосничок, точнісінько, як у сопілці. Крізь хвіст (угору зацертий, щоб до рота зручно брати), пророблена дірка у живіт коневі. Якщо у хвостик дути, то він засвистить, а як пальцями перебирати по двох дірочках, то воно браво так грає. А дитині й іграшка, і забавка неабияка.

Пишалка з самого мишію

У великого мишію відшарувати листок разом з тою частиною, що обгортає стебло, взяти його у рота та в себе втягувати повітря, воно й пишить.

Пишалка з жита

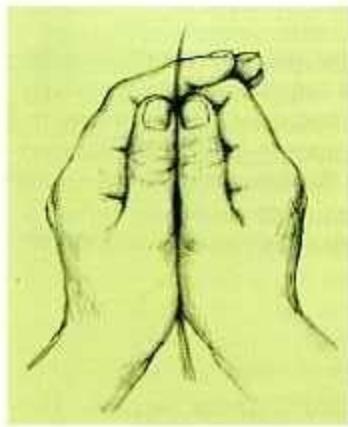
Коли жито почне колоски викидати, треба зірвати один на половині, на якім-небудь колінці, та відірвати від того колінця дудочку. Той край, що від колінця, притуляють до рота та дууть — дудочка трає й пишить. Можна укоротити ту дудочку, щоб вся у роті вмістилася, покласти на язика і дути крізь губи, приказуючи: пі!пі!пі! Воно пишить, а в роті нічого не видно.

Свисток (свищик)

Свистять діти часто: часом свистить котре пісню або так у лад перебирає язиком крізь зуби, часом свистять, щоб подати голос, де хто є. Як треба дужче, то кладуть два пальці в рот, вказівний і середульний або підмізинок і за зуби нижні загинають, зробивши ярок між пальцями, та як свиснути! Іноді вкладають під губу горіх-свистун (порожній, з дірочкою), але пальцями дужче свиснеш. Діти вміють свистіти як пташка, сова, сич, стуляючи руки докупи, а між двома пальцями ярочок залишаючи. У цей ярочок дмуть — свистять по-пташиному. Щоб хававкати так само, як сова, перебирають долонями — то розтуляючи їх, то стуляючи.

Часом складають долоні разом, а пальці правої руки прикладають до лівої, яка дашком прикриє праву руку. Між долонями буде порожнью, а великий палець правої руки буде трохи нижче лівого. Поміж ними утвориться щілина, в яку дмуть, щоб свистіти по-пташиному. Як долоні поперемінно одкривати та притуляти, то буде хававкання, як у сича.

На Чигиринщині діти восени пасуть худобу по лугах та в очеретах понад Тясмином і горлом імітують клекіт нічного птаха. Хто почус, то аж сум якийсь надходить у душу. Діти так перегукуються між собою, а часом роблять це задля розваги своєї.

Великі хлопці то й свищики роблять. Беруть сиру вербу утовш як добрий палець, де немає сучечка, одріжути навкоси. На тому косому краю, відступивши на півпальця, роблять неглибоку зарізку менше ніж до половини палички, поб'ють колодочкою з ножика підрізану кору, щоб вона відстала, та зараз і знімають ту кору. Потім зарубку трошки зрізуєть до краю, аби рівненько було. Натягнуть кору, що знята була, вийде прогалинка і зарубка, що зветься голосником. Узвівши її в губи, діти дууть, а воно й свистить. Як зарізати із другого боку від зарубки та вкинути горошинку або якусь смітинку під голосник, то воно не тільки свистітиме, а ще сюрматиме, як у поліцейських. Зветься цей свищик ще сюрком. Забавляються ним діти недовго, бо швидко набридає.

Пищалка з ріжком

В очеретині, не товстій коло колінця, підріжути язичок. Як узяти в рота все колінце з язичком і дмухати, то воно пищить голосно і тонко, а як на край надіти ще й ріжок, з скотини чи з дерева спеціально вироблений, і зробити в очеретині дірочки для пальців, то буде ще краще грati. Малі діти тільки слухають, а грati лише намагаються. Старші діти і грають, і квапляться що забавку самі зробити. Гра на цьому ріжку дуже подобається дівоцтву і жіночтву. І вулицю готові дівчата кинути, ійти туди, де на ріжку котирій з парубків до ладу грає. Приваблює та музика до себе усіх.

Пищик з дерева

Найперше роблять лисицю — деревинку довгеньку з палець товщиною з вирізаною посередині зарубкою. А другу деревинку вистругують так, щоб у ту зарубку увійшла. На мишеві вирвут чималий листок та й положать на лисицю і придавлять чопом до краю. Щілиною, де лежить, як у лещатах, мишіна, прикладають до рота, то дмути у неї, то втягають повітря в себе, — воно й пищить. Дужче дути — тонше і дужче пищалочка

Пищик з дерева

Діти, як тільки підвелися на ноги, йдуть на вулицю. Зимою вони сидять по запічках або в куточку грають в креймашки, в палочки, а тільки пригріло сонечко — вони мершій на вулицю, збираються докупи і ведуть ігри.

Чимало ігор проходить зо співами, напр. *гра в дударя*. Хлопчик лежить, а круг його танцюють хлопчики й дівчата, співаючи:

Захворав наш дудар, занедужав,
Та пішан баби зілля ряті,
Трой-зілля рвати, дударя купати.
Та уж наш дудар та рученьку підняв,
Та уж наш дудар та і другу підняв,
Та уж наш дудар і піженьку підняв,
Та уж наш дудар і головку підняв,
Та уж наш дудар і зовсім устя.
Ой, ходімо, подивимось, як старі баби

скачутъ.

Отак баби скачутъ, отак баби пляшутъ,
Згорбниншись, зажмурившись.

Перші три вірші повторюються кожний раз при словах "та уж наш дудар", і за кожним разом хлопчик-дудар піднімає руку, ногу, голову і т. д.

Або *гра в мака*. Маленькі дівчатка, узвівшись за руки, ведуть круг, а посередині його сидить одна. Співають:

Соловесику сватку, сватку,
Чи бував же ти в садку, в садку?
Чи відав, як сікти мак?

Дівчинка, що сидить, показує руками, як мак сілоть. Далі співають інші: "Соловесику...", тільки змінюють слова:

"Чи відав ти, як мак риуть?
Чи відав ти, як мак щять?", — а дівчинка усе показує руками.

Микола Сумцов

пишти, а слабше — то й звук слабший буде, можна на ній заграти, як на голоснику. Так діти звуки перебирають, часом і до танців заграють, аж поки музикант не втомиться.

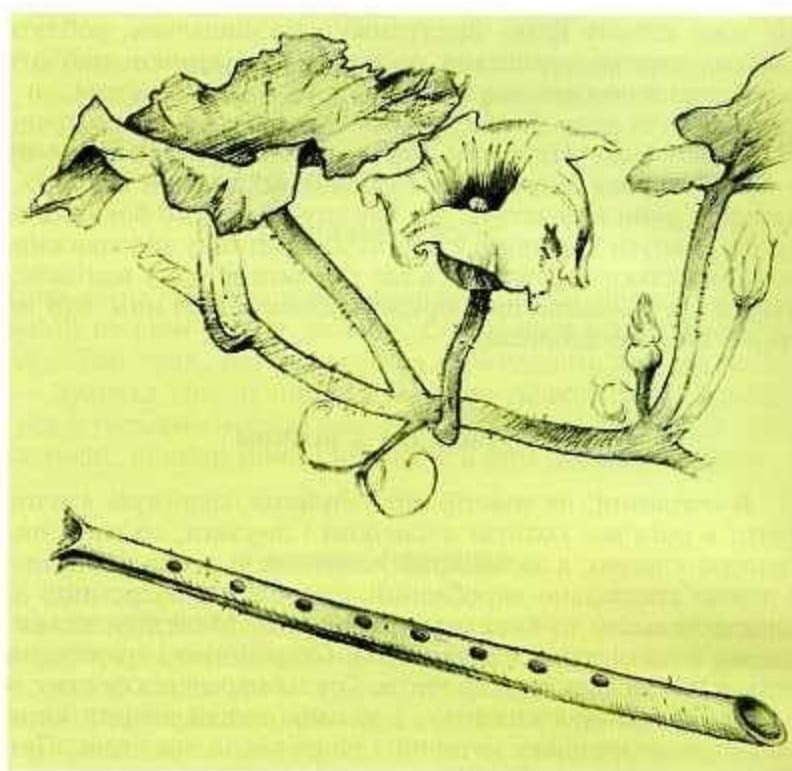

Пишалка з листка

Зірве дитя м'якого листка, прикладе до губ та втягує через нього повітря у себе. Часом прорветься листок, але ще довго буде пищати. Або покладуть його на кулак, там, де великий пальць сходиться з вказівним і утворює дірочку у кулаці. Вдавлюють тоді у дірочку листок (як твердий) й лясканою тоді долонею зверху. Як бахне лист і прорветься, тоді тою щілиною прикладають до губів та й знову пищать. Разом і побахкає, і попишить.

Дудка з гарбуза

На гарбузовій огудині ростуть дудки і листя велике. При самій огудині відрізати дудку та листок так, щоб не зачепити колінця. У тому кінці, що відрізано від листка, буде ярочок,

Іва!.. Мо-ої! — гукали
на Івана од хати, але він того
не слухав, збирав малини, пував
з листочків, робив свистілку
або пищав у травинку,

намагаючись влати голоси
птахів, на всі ті згуки, що чув
у лісі. Весь світ був як казка,
повна чудес, таємничі, шкава
й страніна. ...він сідав десь
на узбіччі гори, виймав сопілку
і вигравав немудрі пісні, яких
навчився од старших. Однак
та музика не ідоволыняла його.
З досадою кидав сопілку і слухав

інших мелодій, що жили
в ньому, неясні і невловимі.

Марічка обvizивалась на гру
флюори, як самичка до лідого
голуба, — співанками... Звідки
вони т'яглились — не могла б
роздказати. Вони, здається,
тойдалися з нею ще в колиціні,
хлопались у купелі, родились
у її грудях, як сходять квітки
самосійні по сіножатях,
як смереки ростуть по горах.

Михайло Коцбапський

наскрізь не продавлений. Ось цей ярочок і треба уздовж дудки ножем прорізати аж у середину, щоб не зачепити другого боку дудки, а протягти не більше вершка, щоб могло поміститися у роті, і ще трошки розвести цей ярок, щоб повітря краще проходило.

Як взяти цей край до рота та дути, то дудка дуже гуде, голосно пищити. А як зверху на дудці під край, де від огудини відрізано, та прорізати дірки на всі вісім пальців, то на ній, як на сопілці, можна вивести що завгодно для танців чи до співів. Тільки голос інакший, ніж у сопілки.

Дудка з лозової або шелюгової кори

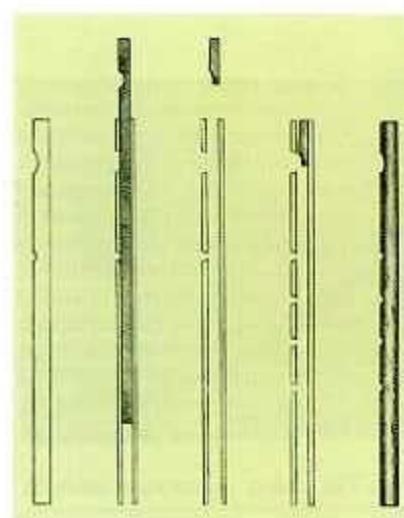
З рівної, товстуватої і без сучків лозини вирізати хоч і з аршин довжиною палицю. Од товщого краю на цілу п'ять відступити та зробити зарізку — голосничок (як і в сюркові).

Від цього голосничка вершків на півтора назад, ще ближче до краю, вирізати другий голосничок, але трошки довший. По тій, що з товщого краю, зарізочі зрізати навколо кору ножем.

Постукати колодкою з ножа або чимось іншим скрізь по тому краю, що довший і з двома заріzkами, або так щільно подавити, погладити уздовж того кінця. Кора одстане. Легенько її покрутити на деревині, що ще в корі, і зняти. Як зняти кору, буде з неї така дудка, а деревина залишиться.

На цій деревині, де саме перша зарізка, відрізати: залишиться деревинка, на цій деревинці від зарізки до кінця трошки зрізати рівненько ножем. Цю деревинку вклести в дудку. Зарізочка стане коло дудки, а кінець деревинки дійде до зарізки у дудці — до голосничка. У ту зарізку, що коло дудки, дути, притуливши губами.

Дудка і буде тоненько грати. Якщо дужче дути — дужче і грати буде. А як хочеться, щоб і пальцями ще перебирати, то дудку ту треба зогнути скраю і у дудці зробити чотири діроочки для пальців.

... прилучати через гру до естетичної насолоди зовсім не означає, що особи "накидатимуть смаки" чи нарахуватимуть, що їй любити чи не любити; ідеться про те, щоб розбудити її здатність знаходити вітху в прекрасному, навчити її усвідомлювати таку вітху, а насто допомогти їй поширити свій вибір на різні речі, незалежно від їхнього місця в системі гарюостей. Звісно, таке прилучення не гарантує успішного складення випускних іспитів чи блискучої кар'єри, не в цьому його мета. Головне навчитися естетично любити світ навколо себе, а в цьому, зрештою, і полягає гра.

Йоган Гейзінга

Сопілка

Зроблять таку дудку, як і на пукалку. У дудці з краю зарізають голосничок. Зроблять пробку круглу, щоб щільно увійшла у край дудки, до голосничика достала — не далі. Один бік цієї пробки трошки зрізується і в гору зрізаним упихається в дудку до голосничка. Тільки притулити до губів дірою тією, що з пробці цій, та дути — сопілка заграє. Поробити і діроочки по дудці.

Можна і пальцями перебирати і чи пісні, чи танці, — що завгодно виграти можна. Голосничком тримати донизу, дірою вгору.

Як хочеться грати і турчати, то трохи більше нижньою губою брати голосничок — ледь не до половини захоплювати губою. Ця забавка в пошані не тільки у дітей, а й у старих і у лідів.

Є такі музичні люди, що й горе нею розважити уміють. Трохи не сплять з нею. До сопілки й приспівують:

Грай, сопілочко, грай
Та не врази моого серденька вкрай.

Вигран

Цигани роблять із заліза виграні. Діти їх купують або міняють на крашанки (за "біленькі"), за хліб, за овочі, за городину. Як грають, беруть до рота, і пальцем за дротину торкають і

Є ще група ігор, які можна назвати наслідуванням. У Німеччині це — "комічний концерт", у Росії — "перелизи". Тайлер зауважує, що англійські діти втішаються, повторюючи звуки тварин, новозеландці хором наслідують звуки пилки, стук сокирі, постріл рушници тощо. Крім того, він зауважує, що гра — не що інше, як уподібнення серйозним справам життя.

Егор Покровський

Цимбаліст. Народна картина.
XVIII ст.

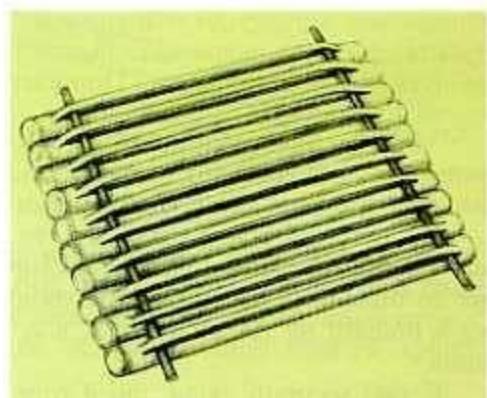
бреньчати. То воно й виходить — "гив-гив-гов-гов", "гив-гив-гов-гов". Губами, розтуливши зуби, держать скобель, а за дротик пальцем все зачіпають. Дуже до смаку ця забавка вівчарям. Цигани добре на них грають, але й мужики (з українців) вдали на цю забавку. Коли грають, то спеціально збираються люди послухати. Наче у землі десь хтось жалібно вуркоче.

Цимбали з очерету

Бачать діти, що дорослі грають на цимбалах,— ну й собі робити. Наріжуть з обома колінцями різних дудок з очерету і потрощають їх посередині кожну хоч начетверо.

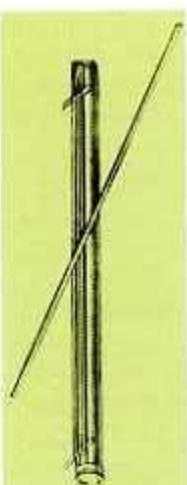
Беруть дві палички, а скоріш очеретинки, і на них знизиують усі дудки, забираючи на ці палички по одній одкленій очеретині утору.

Усі нанизують і по них б'ють паличками. Очеретинки бреньчати-грають.

Скрипка з очеретинок

Більші діти роблять з ниток струни на дощечці і смичок з нитками-струнами на паличці, однак це рідко буває.

Частіше роблять скрипку з дудок очеретяних. На дудочці від коління до коління виймають тонкуваті дві очеретини і підіймають на закладинках, а найкраще дудку потрошати посередині начетверо або що, поколять її. Та дві одколини очеретині підіймуть і в однім краю коло коліна і в другім.

Смичок з очеретини. І по тих двох одведеніх очеретинках водять очеретиною — то воно грає-щугикає.

Щугикають діти і з казки про "Телесика" приспівують: "Цуги-щуги, скрилочка, тут була лисочка".

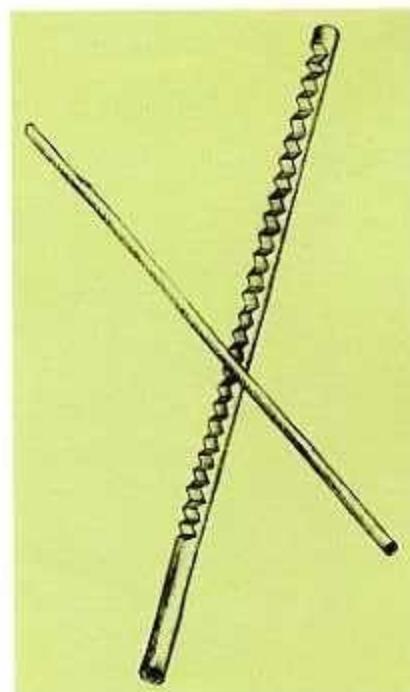

Народна скрипка — гудок. XIX ст.

◀ В. Кушнір. Соняшник. 1977

Дитячий рубель

Балабайка

Діти бачать ті музики, які є в старших, і собі роблять щось схоже. Приміром майструють балабайку на три струни на дощечці з ниток. Часом беруть гребінь для прядива і по ньому бренькотять пальцями у перебір. А ще беруть довгу пилку(шимбали) чи сковороду(бубон) і по них у перебір б'ють.

Як лусне свинячий міхур з торохотольця, на обручик його натягнуть та й бубонятъ, як у бубон справжній. Перебір усі підбирають бравий — козака, дудочки, дрібушки. Передражнюють дзвони — які "в усі дзвонять". Справжньої балабайки рідко вже хто вміє зробити. Готової швидко не докупишся. Ото на требені тільки й пограють.

Дзизкавка

Поміж зубцями на гребені для прядива чи на гребінці, що ним голову чешуть, прокладають папірець тоненький, приторкується до нього злегка губами і дмуть — дз, дз, дз. Як язиком у роті перебирали, то воно і задзижчить тонен'ко, і браво за-грає. Танцюють під це дзизкання і співають.

Дзизкавка з очеретини

У очеретині є таке, як цигарковий папір. От очеретину дудку зрізують посередині аж до тої папірини. Тільки на кінцях дудки не зрізують. У одному краї папірець той тикають ножиком і продушують. У той край, де не продушено, треба дмухати і густи все “гу-у-у”. То воно гуде й дзизкотить. Це й буде дудка-дзизкавка.

ІНТУЇТИВНА ПСИХОЛОГІЯ СЕЛЯНСЬКОГО ЖИТТЯ

Бібліотека доктора Бакшеєва

Iше й до року помітно, як хто глядить за дітьми своїми і що з них буде: чи гаразд, чи ні, чи з "усіма клепками", чи скількись недоставатиме. Більше самі батьки та матері винні, полішають дитину на саму себе: "Хай,— кажуть,— росте, виросте та й порозумнішає". А воно так і росте: мале, ледаче, нетямуще. Що з нього буде?

Як відучують дітей од дитячої мови

Наче й непомітно, коли діти забувають свою мову. Відучуються самі, бо чують од старших інші слова і назви. Наприклад, спершу кажуть на гроші "дзеня", а далі помітять слово "піліка" (копійка) і так "копійкою" хоч і карбованець звуть потім. А вже аж як пішліточок або як підпасичем стане, то аж тоді укмітить слово "грошина", хоч ліку їм ще не зведе; а дівчата часом і заміж ідуть, а лічби не знають. Тепер школи повелись, то вже діти розбираються.

Ото й одучують, кепкуючи з дітей, як ті шепеляють або картають, або як інле балакають дитячою мовою. Дитина скаже "сага бабі дали" (тобто, шага), а старші передражнюють, кажучи й собі "са-га", — наче маленьки. Як шепеляє через те, що зуби повипадали на шостому роні, то дражнять: "Сцирбате й досі ти". То воно соромиться і починає краще вимовляти.

І з великих недомов сміються: є цілі приказки про них. Послали десь недотепу, щоб у сусідів ножиці позичила. А вона не затвердить ніяк і в пам'яті не донесе, а забуде, як прийде до сусіди в хату. Щоб не забула, кажуть їй: "Іди та все держи на язиці, що ножиці позичити треба". От вона йде і все каже: "Ножиці, ножиці, ножиці!", а там спіtkнулась та й упала, а вставши, починає казати: "Хоч і впая, то й устая, не забуя: дойото, дойото". Так і позичила "дойото". Цієї приказки про "дойото" знають усі, з неї і починають сміятися з недомов.

Часом і стидкого щось приказують таким "недотепам" або "недопекам". Стидкого дражніння багато, його вживають усе молодші: "Ясиула, пейднула, на пойозі стрейнула!" Стидкіші знають пастухи і школярі, та дражняться з малих дітей або й з рівні, а часом зі старших, як ті чогось не вимовляють. Діти звертають на це увагу та й уже глядяться з мовою і часом на са-моті налягають на трудні слова й вимовляють їх.

Діти бувають нещасні через недогляд родичів

Буває, що неохайні батьки до дітей: батько — у "найомчиках", щоб гроші носити у хату, а мати з ґрунту заробляє: у будень копаються — те в поході, а те на городі й на базарі, а у свято

туляють, полишивши діти на вигоні з циганчатами або де у бур'яні самих, бо інші діти літом усі в роботі. Так воно і росте, як дурман той. Уся сила у старшеньковому: як старше росте, так і молодші підуть за ним. Є їх кому доглянути, то розвиваються як слід, а як ні — то довший час остаються, наче совенята, несміливі.

Шкодить дітям і те, як яку хворобу мають, а на ній ніхто не зважає. Такі діти, буває, калічують: те оглухне од болячки або ходить, як ошелешене, те — закривіс або осліпнє і готова каліка. Часом і батьки так обтовчуть дітей, що й памороки їм позабивають. Так ото з серця та ще й з розуму дурного немає дітям світлої години, і діти нещасні бувають.

Дотепні й недотепні діти

Он Варка сама з дітьми, помочі немає, вона, як муха в окропі, коло всього і коло їх. Достатку ніякого, а дітки як переміті усі: вона пообчісує їх, і нароказує, й молитов понаучує усіяких. Маленьке насилу белькоче і на ногах держиться, а вона й те у ряд становить до молитов, ручку пучечкою складе, хрестить його та й проказує: “Дай, Бозю, гами і неньці, і таткові, і мені”. А воно і собі кладе пучечку на голові й повторює. Більше змислене, то й прибавляє: “і братикам, і сестричкам, і бабусі дай, Бозю, гами!” І “Сороки-ворони” йому прокаже, і за гребенем щось йому розкаже, навчає чому-небудь — то воно й бере собі щось у голову і не буде таке лобурювате. Як який празник, то вона й по крашаночці зварить усім, меншому обчистить і скаже: “Тютя коко знесла. “Нá коко, — каже тютя,— бо ти Бозі молився, лялю колихав.” То воно радіє і все щось і вкінчить.

А занехай дитину, що з неї вийде? Не нагнеш ні до чого і не призвичайш. Виросте таке, що ні до Бога, ні до людей, ні на се, ні на те його не приткнеш.

Ось цей Савустин такий: волі має і тисячі у банку, а мати його і його брата до трьох літ цицькою, було, годує, а без штанів і у сім літ водила. У другої б уже наймитя було або пастуша, а в неї пічки копає та хвостом за нею бігає. Та що ж! Ось і у нього вже діти, а він на їх і не дивиться, і який сам, такі й вони! Щастя Бог йому за першою жінкою послав, повен двір добра, а сам він більше нічого не надбав. Коли б хоч не розтеклось і те. Він його кріпко держить, бойтесь, щоб не ввірвалась нитка — та, мабуть, не вдерхтить. За дітьми не глядять, то люди їм й вікна за дітей видирають, бо порося на дорозі прибили, з садка вже через лісу люди перекидають у двір його дитину, що крала вишні, а то, гляди, котресь і собаками нацькують. Кажуть, що він дітей і в хату не дуже пускає, щоб часто не їли. То отакі й діти у нього ростуть, гірше калік, бо що з того, що дивляться, коли не розбирають нічого: “Куди гляде, туди й бреде!”

Хоч часом не вгадаєш, чи то недогляд людський, чи то од Бога. Батьки як люди, а дитина наче не їхня: і розумом не те, і норов другий.

*К. Трутовський. Хворий.
Фрагмент*

Бабуни, маті, діл, що не злазить, з печі, — розуміли інстинктивно й знали з досвіду, що повчальні сентенції завдають дітям більше шкоди, ніж користі, та що мораль полягає не в словах, а в самому житті родини, що охоплює дитину з усіх боків і звідусіль щохвильни проникає в її душу. Коли ми переглядаємо психологічні факти, здобуті в різних теоріях, нас вражає ледве чи не унікальна можливість мати величезний вплив на розвиток розуму, почуття і волю людини, і так само вражає нас мізерність частки пісї можливості, яку вже використало виховання.

Костянтин Ушинський

Розмови про недотепні діти

— Шо воно в тебе за недотепище ото?

— Що там таке?

— Питаю твого хлопця, там за ворітми сидить: “Дома батько?” Мовчить! “Мати дома?” Тільки дивиться. “А як тебе звату?” — “Зось”, — таки сказав. “Собаки у вас є?” — питаю

Імовірно, властивість, яку згодом назувати ліношами, може з'явитися рано, на другому-третьому році життя. Це результат зникнення допитливості, жвавості та згасання потреби нових напрямків і відтінків у сфері розумової й практичної діяльності. Можливо, причини цього — в незадовільному фізичному стані дитини, недостатньому харчуванні й відпочинку, в занедбаності дитини, у браку стимулів, що породжують допитливість, фантазію, творчість.

Сергій Покровський

Палажка Михайлук з онуками.
Фрагмент фото 1920 р.

знову. Мовчить! Я йду у двір, а він і собі за мною знявся. Іде і щось белькоче та приставля кумедію. Наче грається по-дитячому, а дивитися сумно. Чи воно дурне, чи мале ще?

— Ні, воно не мале, йому б уже і підпасичем бути. П'ятий рік іде. А воно нікчемне: ні мови, ні розмови. А викидає такі виробляє, що й дужий не виробив би.

— То воно таки причинувате чи запущене отаке?

— Бог його знає, скоріш запущене. Батько кажуть, що то з вітру так, але воно зроду таке, одколи ми його знаєм!

— То воно не ваше?

— Кирилівське!

— Ну, то воно й диво тут невелике. У їх у роду всі вони недотепи. Це не з вітру! Та й з вітру Бог милує, а од цього не помилує. Вони тим і щасливі: живуть, нічого важкого не роблять і не думають нічого.

Матері передчувають, що буде з дитини

* * *

Аж і мене жаль узяв, як бідна молодиця дуже до серця пригорнула свою дитину і, пригортаючи, сказала: “Ой, мабуть, буде з тебе нещастячко мое!” Шо її лякало, Бог його знає. А в насто так кажуть тоді, як угадують, що з дитини буде щось непросте, щось угодне і Богові, й людям, що на людське щастя виросте, бо й тоді матері печаль, що не коло неї воно буде, а буде десь на службі якісь великий і далекій або усе буде у клопоті про людські діла, а саме наче не своїм життям буде жити. А матері найкраще, якби таки вдома воно було, щоб і їй перейматись його радістю й життям, і коло нього спокійно закрити очі. А то десь далеко буде, і вона тільки від людей чутиме про його. Хоч і щасливий буде і будуть про його казати, та все вона думатиме, що, може, й не побачить його ніколи. Як мати нагадає про це, то трохи з жалем, а трохи з радістю скаже: “Нешастячко мое!”

* * *

Те саме кажуть і побиваються, як помітять що по дитині. Було раз і в нас отаке. Мокрушка ще малою була — а жили ми через сіни з батьками. Привела ягніця білесеньке ягнятко у їх. Ми почули, я й увійшла до них у хату. А мати вже держить дитину на руках і плаче: “Шо буде з тебе, як Бог не помилує”. І тоді вже розказала мені, що ягнятко було таке міле і юло собі, поки не прокинулась Мокрушка. “Тільки глянула на його спросоння, а воно “ме-ме!” і давай крутиться, чисто скрутило його. Я й обомліла на місці, а далі таки спохватилася та меріцій на його давай шпувати святою водою. Воно, хвалить Бога, й утихомирилось. Ото аж бочки в його позалягали, так дуже змучилося. Та так оце, — каже, — стою і досі не приду до пам’яті, що це зробилось. Не дай, Боже, Мокрушко, як з тебе горе яке буде!” — і знову почала плакати, тільки вже трохи легше. Я взяла дитину собі й кажу, що ні! ні! це так воно не того. А та на скриню склонила обличчя. То що ж: як і тепер де не гляне, то біда й буде. Вона вже і знає себе, яка вона, то й не йде, де вже чує, що або телятко найшлось, або де у садок хороший хотять повести, та й люди куткові усі це знають і вже стережуться од неї. Од чого воно таке вдалася, чи кров така в неї, чи в такий час найшлася, Бог його знає, але це буває. Недурно плакала мати Мокринина, її серце чуло, що воно за дитина.

* * *

Було й так раз із моєю зовищею. Синки все були у неї. Як не старалась вона людей і де вже по яких церквах та монастирях не наймала, щоб Бог їй таки дівчину послав. А в ті часи дуже страшні були москалі — дуже довго служили у їх. От у неї утеком спасся вже один, був здоровенький собі. Якраз народилось меншеньке, та хирлявенське було, не таке, як старші. Йі і прийшло в голову, що оце, мабуть, за всіх голову покладе у війську. А тут як на те і образ упав додолу, саме той, що вона все цілуvalа перед родивом і перед тим, як осавули приходили у москалі хватати. Як уже вона, бідна, горнула ту дитину до себе, що вже вона казала, то за слізами і тужінням не чутно було, а лила такі слізози, як оріхи, і тужила, як за померлим.

* * *

Баба віщує короткий вік дитині.

— Казала наша баба, що приймала усіх дітей од породіллі, що наш Луканчик не буде жити, не виросте, — розказує тітка чоловікові своєму, а той спітав чого. — Бо, каже, що він дуже старий на мову у свої літа. (А йому всього два рочки минуло недавно.)

— Не все ж такі їй мрут, котреся і виросте-таки; то їй наш виросте — хіба ми найгірші.

— Та їй я їй казала се, а вона погляділа за вушка його та й каже: побачите!

Зі страху, щоб смерть
не відняла дитини,
ми відімасмо її в життя;
не бажаючи, щоб померла,
не дозволимо її жити. Ми, самі
виховані в деморалізуючому
безвладному очікуванні того,
що буде, без упину поспішаємо
у майбутнє, сповнене чару.
Ледачі, ми не хочемо шукати
краси в дії нинішньому,
щоб підготуватися до гільої
зустрічі завтрашнього дня:
занtra саме повинно принести
із собою натхнення. І що це:
“Аби вже воно ходило,
говорило”, як не єстерія
чекання?

Ходитиме, набиватиме тулі об
твірді краї дубових стільщів.
Перемелюватиме язиком січку
буденної сірптини.
Чим це “сьогодні” дитини
гірше, менші цінні,
ніж “занtra”?

Януш Корчак

*Родина Івана Касенка,
потомственного козака, колишнього
сотенного. Лівобережна Київщина,
с. Гоголів. Фрагмент фото 1905 р.*

Ми нехтуємо дитиною,
бо попереду в неї багато
годин життя.
Відчуваємо тягар спійх
кrokів, неповороткість
користолюбінських рухів, скupість
спостережень і переживань.
Дитина бігає і стрибає, дивиться
на що доведеться, дивується
і розпитує; легковажно ронить
сльози і щедро радіє.
Ми цінуємо сонячний день
весени, коли сонце світить
рідше; навесні ж і так ясно
ї зелено. Вистачить і цього,
дитині для щастя треба мало,
то й старанія нема чого.
Поспіхом і недбало
відкараскуємося від неї.
Нехтуємо різноманітністю
її життя і радістю, яку легко
її дати.
Це від нас утікають важливі
хвилини і роки; у неї є час:
не встигне, діжиться,
Не можна порвати, зламати,
забруднити, не можна
подарувати, не можна
з неприязнью відкинути.
Treba прийняти її бути
задоволеним. Усе у визначений
час і у визначеному місці,
розважливо та згідно
з призначенням.

Януш Корчак

— Не лякайте, бабо, — кажу їй. — А вона: “Краще наперед знати, то не так важко тоді буде, а як і виросте, то утрати ніякої од того, що я кажу. Я вам не ворог! І мені ж шкода свого унука”(так-таки баби звуть тих дітей, що од породіллі беруть). Почім же ви замічаєте? — питаю.

— Поглядіть! у його дуже вушка м'які, наче з ганчірочки, куди хоч гни! А у тих діток, що не на вмируще, так як хряшки! І гнетуться, а тверде. У руках зараз почуюш!

— Та хай! Та баба менше знає, то менше їй шкодитиме! — одказав на сю річ чоловік.

Калічки

Думають, що калічки — то обмінчата, що їх підмінив нечистий. Однаке і звичайні, не підкінені діти розвиваються часом спершу поволі й бувають недотепні. Тому треба все заждати пізнішого часу, принаймні другого року. Тоді вже видніше: чи дитина дотепна, чи ні. На третьому й четвертому році родина вже вирішила долю такої дитини: уже на неї ні грунту, ні чого іншого не одпишуть. У багачів соромляться таких дітей, у бідних пускають їх за милостинею попід хати чи на хапатню до багатших.

Як де у бідній хаті є калічка, то передають їй чи пиріжка, чи крамницу яку чи й сорочечку після якого похорону, чи який гостинець з ярмарку. Діти обходяться з “калічками”, як з іншими ровесниками, беруть їх усюди, уважають на них, щоби не з'їли чого шкідливого (наприклад, блекоти) і боронять перед напасниками з гурту.

Як уже калічка підросте, то малі діти або здружуються з нею, або, навпаки, гонять, дражнять її, лають, обкидають трісками або грудками. Часом од неї діти утікають, часом вона від них.

Буває так, що діти в один день із таким то дружать, то воюють. Батьки якось на це не звертають уваги. Як обіб'ють такого калічку, то батьки дивляться на це, як на дитяче діло, але як трапиться, що калічка те саме зробить, то побивають його не раз і до смерті, і нема кому за нього заступитися. Самі родичі за таких недотеп не дуже заступаються. Не приховують навіть радості, коли така дитина помре: “Поки таки возилися з ним, поки Бога упросили, що прийняв”.

Коли дитина зроду “калічка”, то трудно її порятувати; легше, коли це сталося з якої причини: з вітру, з підвію чи з очей, бо і Бог помилує, і люди поможуть. Важко помогти дитині, коли терпить за гріхи батьків: хіба молитви у спеціальних попів допоможуть.

Особливий клопіт із крадійкуватими калічками: воно змалку й до старості так і труситься, щоб що сковати. І кара небагато помагає і нещадово; по якімсь часі зачинає знову красти, а як зловлять, то каже: “Я й не радий (чи не рада), а само щось мене так підколе, я й незчуюсь, як вкраду!” Наказують крадену річ відносити на своє місце, б'ють і прибивають, що аж водою треба відливати, але це небагато помагає, бо “калічки” добре заховують крадені речі. Самі батьки не хотять відшкодовувати, кажуть: “Ми ж не посылали, то його гріх, стережіть краще”.

Калічки бувають часом дуже злі, так що їй чуби собі зі злості виривають, сорочку подеруть або покусають себе й інших. У Мотрі отаке було. То їй наша баба пораяли одучувати його не бійкою, а ласкою, просьбою та хитрощами. Чоловік її дуже,

було, б'є свого одинокого синка і не раз так його зіб'є, що й сам жалує. А вона плаче, було, і хіба вже з горя скаже: "Лют би тебе вже взяв!" та аж жахнеться слів своїх. А то дав їй Бог розум. Якось вона сама дома була, кужиль пряла, а воно щось робило з паличчя, поки вдарило чи що; та як зайдеться! Вона й помітила, що це вже буде рвати сорочку, та як затанцює! Танцює і приграє язиком аж навприсядки. Воно й схаменулось, дивиться, що це з матір'ю: здуріла, чи що. Але устало на ніжечинтака і собі почало притупувати. Так спробувала раз, другий та й одушила дитину од лютощів.

Заходькуваті діти

Заходяться діти або як дуже сміються і не спиняться, або як дуже жалко розплачуться, особливо як образяться чого; наприклад, воно хотіло на руки до матері й тягнеться до неї, а хтось його забирає і несе геть. Щі діти часто лякають хатніх. Заходяться часом малі діти, як їх смішати або лоскочут. Пошипують і кажуть: "Де піпочка, там дірочка" і так багато разів, поки не зайдеться сміхом.

Як така дитина довго сміється, аж заходиться, стане у ній дух і буде на хвилину чи й довше не живи. Злякається і той, хто її глядить, зачне кричати або водою обливати, або уверх ніжками трясти, або візьме її на руки та винесе надвір, або і студить у рот. А воно нічого робити не треба, хай собі трохи перебуде, а там і само оживе; а то каліками, буває, роблять дітей, як обдають їх водою або виносять на вітер. Звісно, дитина після цього аж зелена стане, а як прокинеться, то хліпнє раз, два і така немощна поглянє у вічі, що аж жаль тебе візьме. Так само буває, як розплачеться. Як уже знаєш, що це воно зайнілося, то тоді нічого не робиш, щоб не зашкодити, переждеш ту страшну годинку. Лиш серце заболить, як подивишся, яке воно нещасне й слабе і так жалко хлипас, що не знаєш, де б сам лівся і що б йому отдав, аби воно повеселішало. Так трішечки в йому життя, та й те наче на волосиночці держиться, і який той Бог великий здається, як уже вертається дитяча сила і здоровлячко після цього.

Колись, було, таких дітей рідко де зачуєш, а тепер — то це й не дивовижка: тепер вже і діти самі про це знають. Це найчастіше стається в два, три і чотири роки, коли воно вже знає і радощі, і великий жаль, коли вже його щось займає. У дітей на першому році й у старших дітей це рідше буває.

По тому, як плаче дитина, можна визначити, яка вона. Має дитячко, то плаче і не хлипає, не зітхас, бо не знає ні ляку, ні переполоху, ні образи, ні жалю. Підлітки, звичайно, хлипають після плачу, часом у сні одхлипають.

К. Трутовський. Ілюстрація до повісті Марка Вовчка "Сестра"

Зачароване фатальне коло: недоліки дитини заважають любити її, але допомогти позбавитися від них можна, лише люблячи... Якщо дитина відчує, що її не люблять, вона піде від нас, рятуючи свою душу і тоді... все даремно. Ті, що позбавлені любові, потребують її найбільше.

Симон Соловейчик

Плач дитини віщус нещаствя

Як дитина не бойтесь сама у хаті бути, то родичі її дуже хвальять і радіють цьому, бо рідко з дітьми буває, щоб воно само осталось і не плакало. Більш того, буває, що дитина нізаща в хаті не застанеться, хоч їй уже і за чотири роки; а як навмисне покинуть, то галасуватиме так, що вже ради ніякої не даси потім із ним. А то ще й таке буває, що перелякається дитина і ніяка баба не одбабує. З цього бувають і пришибленники усікі.

Є діти, що не бояться лишатися в хаті, як їх двійко або трійко с, а інші, хоч би і скільки їх, — тільки мати з хати, збіжаться разом до дверей чи вікна та й здіймуть лемент. Чисте горе з такими дітьми. Буває, що меншими не кричали, а підрости та наче розумнішими стали — кричать. Не знати з чого: або щось почули, або хотісь їм розказував щось страшного, або найскоріше хотісь піддурив їх, сказав: не сидіть у хаті самі, бо старці заберуть у торбу! Є такі молодці, що нароще це роблять.

Хоча й кажуть старі люди, що як почнуть плакати діти, то щось буде у тій сім'ї: звичайно Бог так дас, що хазяїни з тої хати вийдуть, хатка пусткою стане або хотісь на їх місце прийде. То ще й нічого, як тільки який урон у хазяйстві або в сім'ї! “Аби тільки на тому окошилось, — кажуть люди, — хай і так буде! Аби далі гаразд ішло”. Як лише помітять се лихо за дітьми, то зараз задумуються: “Що ж се вже буде?! І так живеться не з медом, а це ще чогось сподіватися треба!” Інші, бува, і руки опустять зараз — і робота не робиться, і мова не мовиться, або ще й гірше: зіп’ється чоловік або спустіє на здоров’ї.

Як дитина почне кричати, то розумна хазяйка її то впрохус, то поле чим, то які заходи коло неї знайде, поки й одучить. Пробують так вийти з хати, щоб діти, граючись, не помітили, що вже самі, а потім і увійти до їх і вдати, що вже давно не були в хаті, й питати дітей: “А це ви самі були?! От, мої любі, нате за це гостинця”. От діти почнуть собі це на розум брати. Як через капризи дитячі не хотять бути в хаті, то швидко можна відучити. Як не допомагає, то хазяйка молиться, щоб Бог одвернув напасті, а найскоріше наймає у церкві, щоб і чоловік не зінав. А є такі чоловіки, що ще поперед жінки, як тільки замітить, що чогось треба сподіватися у господі своїй, зараз йде до церкви і наймає, і тоді вже всі спокійні у хаті.

На обіді у когось чи де в гостях, то один плачеться, що наче Й Бога не гнівили, і жили, як і перше, а треба чогось сподіватися, а інші чоловіки, то прямо хваляться: “Я вже знаю, що то забули трохи за Бога, то він своє требує” або “Як прогрішу, бува, то вже знаю, що треба. Як уторгую з хазяйствечка, то ото однесу у церквию святую, то Бог і полегшив на серці трохи. Як ото діти вже бояться самоти, то я не жду довго. Часом і жінці не кажу, сходю і усе гаразд. Своє зроблю, уже й Бог милює до котрого часу”.

Дівчинка з родини Іванченків
із с. Переокопівка.
Фрагмент фото 1920 р.

Роки праці все очевидніше підтверджують, що діти заслуговують на повагу, довіру й доброзичливість, що з ними присмію бути у поїдній атмосфері лагідних відчуттів, веселого сміху, первих бальорів зусиль і здивувань, чистих, світлих і миліх різочок.

Януш Корчак

Розмови про заходькуватих дітей

- Заходькуваті які діти тепер стали! І чого воно?
- Жалісливе дуже, ото таке вдається.
- Наче аж, не доведи Господи, нечисте воно!
- Нічого, воно переросте, як стане більше, то буде здержуватися і знатиме, що до жалю великого не треба доходити. Бо з цього смерть або каліцтво ще буде. І душі з цього гублять!
- Хіба ж не залоскотали дівки парубка? Він дуже зайшовся з лоскоту, а вони не втимили, та ще дужче; таки й зайшовся на

смерть і не одхлипнув. Вони й били його, думали, що він приставляється, аж воно навсправжки.

— Оце воно саме буває у тих, що у голову заходять з досади. Нашій матері хіба не було такого? Закопали свою кіску під грушевою, а ввечері я огляділась, аж немає їх: чисто отуманіли. Я і просю, і плачу коло їх, і співаю їм. Аж як стали наймати у церкві, одлягло. А Рудівна сховала у клубок гроші, а хтось укрив, нею і донині кидає: oddala душу нечистим. З досади, з великого жалю сохнуть люди — за гріх, що свого добра більше шкодують, як себе.

— Є люди, що замислються дуже; теж ото з дурного розуму: не обернеться до Бога, та так і спустіє людина.

— Мабуть, із західливих дітей бувають отакі вразливі дуже люди. Заходько був оцей Д. у мене, та, хвалити Бога, тепер вже він, як усі: не заходить і не чутъ нічого лихого про його.

Хай Бог милує. Західливість дітей переростають.

Балачка про дитячу школу

— Шкода — не дитина! Лазило, почало ходить, боялась, щоб не влізло де у окріп або що, це ось два роки вже минуло, а таки дивись за ним: там жар кочергою висовує з груби — бачило, що я багаття несла у піч і горнула з груби жар на бляху, а як одійшла, воно й собі горне, трошки не палахнула солома в хаті вся, — там сховалось за мисник, зіпхнуло з кілків геть усі миски і пляшки хляпнули додолу. Якось само не пішло у гурт з мисками, тільки злякалось, аж умочилось.

— Хлопці все такі; дівчата посидючі!

— Не дав мені Бог дівочки й однієї. Так усе й мордується з лобурими цими.

Подивилась на дитину, як те саме насупилося.

Діти балакають самі до себе

Загралась дитина коло припічка і так забавилася тими цицьками, що почала щось казати, перекладаючи ними з місця на місце, то беручи до рук, то складаючи на землю. Второпати щото не можна, що вона балакає, дуже розмахуючи руками, наче сварячись на когось. Потім колиша полінячку, наче нянчикти дитину. У хаті принишкли, а воно саме розбалакалось ув охоту. “Що ти балакаєш?” — спітала у нього баба. Воно затрусилося і стало плакати. Видно, йому стидно чи що стало, що воно само до себе балакало, насилу вже забавили гуртом. А то й цицьки йому немилі, й не слухає нікого.

— Та воно і з великими так буває. Само до себе розбалакує.

— Хіба п'яне або дурне!

— Ні таки. Отак і тверезісіньке і розумнісіньке, а щось надумає собі та й балакає спершу нищечком, тілько руками або пальцями щось перебираючи або вказуючи, то плечима здвигнє лесь, а далі почне вже дужче і геть уже чутно буде, що воно розказує само собі. Підслухай коли нарощне його, як воно де на самоті буде.

— Наші тітка, як ми сміємося з них, що вони до гребеня почнуть балакати, то все нам кажуть: “З клопоту, діти, се сталося! Хто не був у великім клопоті, той сего не знає!”

— Та воно й з клопоту буває, а то й без ніякого клопоту таки люди на самоті, хто нишком, а хто то вголос балакають, хоч самі до себе. А уже отакі діти, як оце, що розплакалось, то

К. Трутовський. Етюд хлопчика до картини “Через струмок”

Українська дитина не дуже експансивна, вона заналто вразлива й часто-густо ховається од інших зі своїми переживаннями; до неї треба підходити з ласкою, привернути її до себе повагою до її індивідуальності, треба збудити її цікавість, тоді виявиться талановита вдача дитини й зазвичай її глибока чутливість.

Софія Русова

люблять це. Хоч і вдвох чи втрьох, а такі діти балакають: те до себе, а те до себе,— і рідко вже буває, щоб у гурті заговорили між собою, хіба як однімають що одне у другого або намовляються, щоб друге щось робить. А як дуже заграються, то найскорше до себе балакають. Се незвичайно тілько здається, але дитина без цього не росте. Ото воно й заплакало тому, бо думало, що сміються з його. Мабуть, вже і стидили його.

— Ні, тут собі таки само чогось заплакало.

— Бог його знає, може!

*Дівчинка з родинного фото.
Фрагмент.*

Чисті лірики — переважно діти дуже раннього розвитку (і дуже короткого віку — життєвого і творчого), вірніше, — дуже ранньої проникливості — прозоріння своєї приреченості на лірику, — вундеркінди з відчуттям долі, тобто себе.

Марина Цвєтасава

Старуни. Мовчуні. Прожери. Нишклі

У нашій слободі на старунців не дуже завидують, бо вони недовго живущі. Є базікуваті діти, такі цікаві, але ті не вдережуть багато у голові; старунці ж добре кмітять і помічають, а навіть і догадуються, хто що думає. “Сельдиться мама!” — скаже часом отаке, тоді як і старе не помітить її гніву. Не одно й у чотири годи стільки не знає, що те в два. І втішаються таким дуже батьки і матері!

Однака все загляда гадка: не виросте, хоч і отаке утішне та розумне! А вже, не дай Господи, йому заслабнути! То вже і батько й мати попригортають до серця, і попоприказують. Жаль бере, на їх глядячи. Воно й часто слабує. Стиски часом такі, що й говорити не дає бідному, в'яле і на ногах не встоїть, а таки “до бирі, — каже, — тату, підемо і до мині, до тюті” і часом назве імення, яким тільки старші звуть і од його ще й не чули досі. То вже тоді пригортання та голублення того стільки, що й сказати не можна: “Хозяйни мої, пастихи мої любі, умники мої найкращі! Підуть по хазяйству, доглядати хазяйства будуть! Діти мої милі!”

“Де ж вова — немає?” — насліду не раз каже і до сліз доводить навіть крутих батьків. Се вже знають, які то старуни. Йому ніхто нічого й не показує, і коло дітей менших і старших воно собі росте, а часом догадається так, що й старий не потрапить. І слабу дитину, і звичайну гуляти тягне, а се буде тільки сидіти, дивитися і все буде казати: “Вова лялі!”

За ними побиваються і там, де єсти нічого; їх згадують і кучани (товариши по іграх) довго. Бува, уже й до пастушества доглядяти його! От-от би вже йому і минулося, та, гляди, ні з цього, ні з того зів’яне, пролежить і умирає: нікому й не надокучить і перед смертю самою ще щось утішне скаже. Чисто наче Бог до себе його бере, бо тут йому не до місця бути! Цим тільки одвертається од серця болість велика!

Ну, є діти і мовчазні, і посидюші-таки: наче їх й немає. Ростуть собі, аби найлись, та ще й не прожерливі влаштуються. Батькам та матерям це щастя — не діти. Бог знає, які з них потім виростуть люди. З цих тихонь ростуть ті, що найдовше живуть і найбільше роблять. Вони на ділі посидюші й роботяші повинні бути! Їм ще малим дуже дякують. Але з них не швидко підпасича діждешся, бо запізнюються в усьому. Брехунців серед них мало. При них ні з чим не розкідайся, бо занесуть де коряк чи ніж, батіг чи черезідельник. Ото тільки що скоріше, як брехунці, згадають, де що поділи.

Малі діти старунами є ще й од того, що не з дітьми ростуть, а все зі старшими: од їх набирають звичок і слів усіх. Таких старунів небагато, і вони не вражают чоловіка, бо вони наче сороки похватять де що, а не знають толку. Краще б не показувались батьки та матері з отакими дітьми, бо гайдко зараз на

душі стає, як воно що злепече. Ось у Одарки воно коло неї зросло та коло баби. По-панськи його й одягають, бо їй чоловік десь лісом переторговує, дома не сидить, а вона одна. Баби йому торочать усячину, а воно й кмітить, а де й не треба, там і скаже — а вже йому за п'ять годків пішло! У другого б отаке вже пасло або дітей менших гляділо, а у їх воно маленьке ще.

Між дітьми є прожери, часом і в одній сім'ї не всі однакові. Як котре, то за п'ятьох з'єсть, а інше тільки лизне щось. Таке й виросте з нього. Воно того не піdnіме, а того не понесе.

Нишклі бувають рідко між дітьми. Це ті, що нишком греблі зносять і свої ставлять. Їх люди обходять, не хвалять і не сварятися, бояться. Тепер у світі повелось, що тільки таких і треба, не виживеш по-людськи, щоб все, що думаєш, казав і робив те, що хочеться. Нишклю тільки й проживеш.

Діти-заброди

Дітей-заброді доволі! Часом на кутку не впізнають, чиє воно. Або недалеко на вигоні, на піску, у кучугурах, на шелюгах, бува, діти гуляють і корінці тягають, щоб було у вінцо запрягатися усім, або на кошику, на брилі натягають коріння додому старшим, а найскоріше — на іграшку якусь. От усі розбіжаться:

*Марія Сухенко з дітьми
із с. Березоточа на Полтавщині.
Фото 1915 р.*

те туди, те тули, поки котресь з їх зашалимониться і зачне разів по десять обходити коло одного куща або коло одної гори, а ті вже геть одбігли і біжать-лементять свій цілях додому; се хоч і кричить, то їм не чути — і от воно й одіб'ється. Буває, сплачується там і спить. Як знайдуть хоч сонного, то воно собі піде та й піде, скільки вгодю. Стрінє хто, догадається, що це за рахуба, то хіба допитається, чис воно. І от як хто, то бере у село, хоч і правосилом.

Через те й маленьких дітей, як скоро почнуть говорити, муштрують, щоб знало у самий перед сказати, чис воно. Є такі, що питают: "Чий ти?" — як хлопчик, і потім учать: "Я Іванів Дукальів", або "Як тебе звуть?" — "Іван Пазчин". Оттоді легше його одшукати. А нашо вже учать дитину казати, що батькове та материне, се тяжко вгадати. А мабуть, кожне так учать. А то буває, що уже витішено, уже годне чи й за няньку, чи й за пастушка, та з дому вирядять: іщи, куди знаєш, може, хто прийме до себе. Се роблять або у п'яниць, або у вітчимів та в мачух, або як дитина ні до чого не вдається. Зав'яже і сорочечку й спідничку чи й штанці у хустку та й каже: "Іди собі хата од хати, де приймуть, там і живи".

*Родина Йосипа Овсієнка
з жінкою Домахою та дітьми
із с. Дружня на Київщині*

А є діти такі, що їх і не прогоняє, а вони кидають батьків та ходять попід хатами та й кажуть: "Прийміть мене до себе!" Але сих дітей небагато: пізнати, що то за діти! І виросте, то безпутне буде. Так уже йому, мабуть, і написано.

Діти-віщуни

Маленьких дітей, отак годів у два, у три або й у чотири, питаюти: чи буде так, чи ні, як що задумали або вже почали яке діло у суді, то вже як воно скаже, то того ждуть, радіють, як на руку їм скаже, або журиться. Питають їх також, як ждуть кого додому: батька з дороги або з москалів. Тільки питаюти отаких дітей, як сонні саме. От воно скаже щось крізь сон, і того вже тримаються, а як сповниться, то й хваляться тоді: "Вже вгадала Марійка, чи там Соловійко". Беруть ще і за пальчик-мізинчик дитину, як допитуються про щось, та придушулють злегка.

Найгірше, як дитина ні з сього ні з того, та почне щось казати. І ходить, і грається, і все одно свої.

Родичі тішаться дитиною

* * *

"Мій такий бравусінний синок, він татиний синок (а те собі: "Я мамусінний"), він і Бозі молитися уміє, і слухас тата, слухняненький син, Бог за те щастячка і розуму доброго пошле. Він виросте великий! Буде такий, як мати. (А те слухало, слухало і собі потім: "Гостиня татові дам і мамі дам!") От мій хороший синок. Він виросте та гостиня дасть нам. Любит такий, хороший. Бог дасть щастячка і розум добрий пошле дитині нашій". (На своє таки батько все звертав.)

* * *

— Мамо! — обізвавсь батько, як та од корів у хату прийшла, — а Тошутка (Антоніна) наша сама в хаті була. У куточку сиділа, тата виглядала. От яка люба дівочка наша!

— Я її покинула у хаті саму, до корівки, кажу, мама піде, а Тошутка в хаточці побуде, поки мама прийде. А вона, розумничка моя, каже: "Йдіть, мамо, монічки у Маньки випросіть!" (усе її так підманювали, як до корови йшли і її з рук спускали).

— От люба доця моя! Вона у хаті сама сиділа, — батько хвалить, — сама хатку гляділа, я її хусточку, кісничка куплю!

* * *

Як утішаються, то декотрі хвалять за те, за що інші б'ють. Наприклад, дитина, як відвернулась мати, узяла віхоть із глининика та й давай мазати стіну тільки що забіловану. А мати оглянулась та: "О! моя мазальниця хороша та люба, помогає матері, бачить, що тій ніколи".

* * *

Мати сидить на печі, а коло неї старші літки, а маленьке таке, що йому три неділі тільки, перед нею на подушечці лежить. Вона кладе йому до губів палець та й каже:

— Бач, як ловить палець!

Котресь зі старших заплакало, а мати:

— Цить, дивись лиш, — укаже на малу дитину, — як вона лове палець!

Ф. Кричевський. Головка дівчинки в хустинці. 1906—1907

Якби дитину частіше оточували дорослі, що вміють із нею грратися, все було б гаразд. На жаль, дитячі ігри нам заважають, воно відвертають нас від нашого діла, тож і не дивно, що ми виявляємо педагогічну інертність, об яку воно розбиваються.

Шалва Амонашвілі

Те заглядає, а вона далі провадить мову, вдивляючись на дитину:

— Який! Чисто у батьків рід! Якраз таке поштиве, як батько!

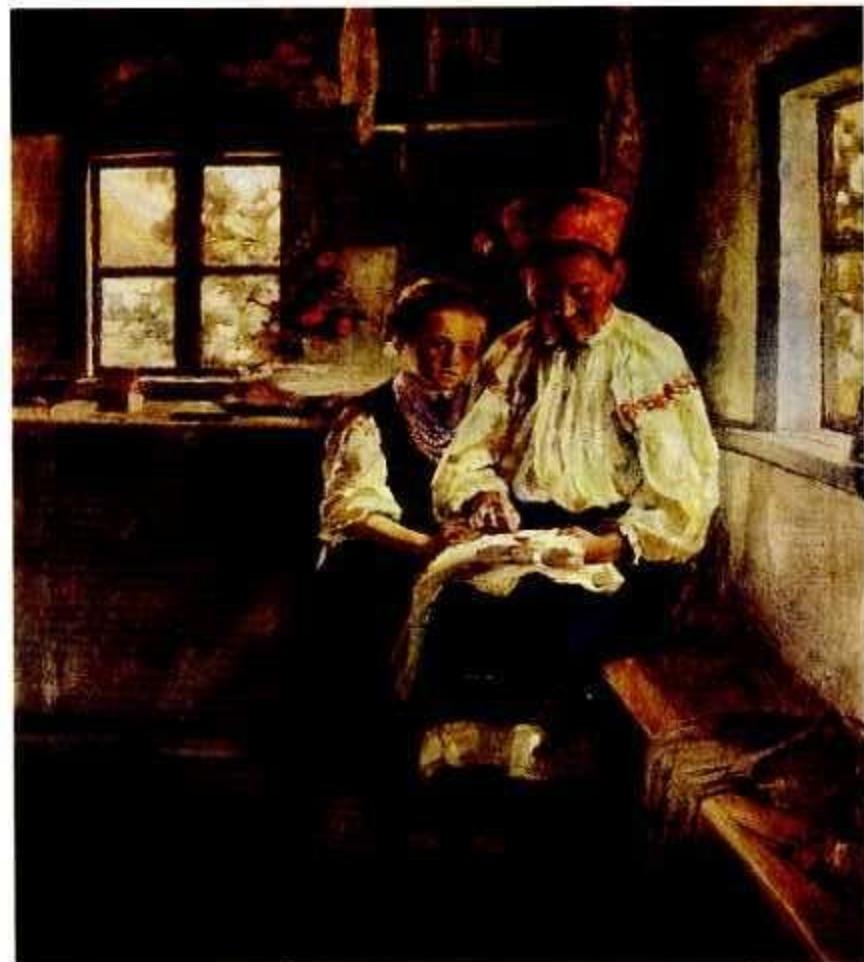
Батько почув, то й собі обізвався:

— Ну, ну! Хороша й сама, Обізвалась сова, я ж і сама така!

— Ось побач, як виросте!

— Та коли б лиш ріс. Я б на рід не подивився: у школу його та й у чигиринську, хай би і на крилосі умів. Адже ж Юхим — як ото краще за дяка знає все.

Діти ще раз залементіли на печі коло матері, і вона замовкла, а чоловік далі порпав долотом у лутці.

I. Макушенко. В гості до бабусі. 1904

Родичі розпещують дітей

Батько тішиться або й цілує, пригортає дитину і каже: "Ти татів синок, а мамин мазун", або "Ти батьків умничок, а материн дурачок", або й інакше як: "От! мій син любий, а материн шибеничок, гайдабура ти материн".

То воно слухає та й розбирає, чи його хвалять, чи гудять, а старші то собі й на ум мотають.

То брехня, як кажуть, що дитина дурна, бо мала ще. Воно, як не вчити та занехаяти його, то таке буде нікчемне, а як добрих матерів, то скоро порозумішася.

Баба радіє внукам: "Поприходять онучата до мене і співають:

Ой на дубі, на вернечку
Та посіян дядько гречку.
Та ні гречки, ні полови,
А у дядька чорні брови!

То я сміюся та радію, геть повіддаю, що маю".

Породілля каже своїй бабі: "Ось вам гостинець, але не давай-те його ні кому, бо ви зараз онукам віддасте". — "Ні, ні! Ні кому вже не даватиму. Коли ж отої пашекуватий і нарозказує, і обіцяє. Як же йому й не дать? Два годочки, а воно, як старе".

Як обманюють дітей

"Хай не єсть, то нам більше буде!" — кажуть і зараз помічають, що скуне буде їсти, щоб другий менше дістав.

* * *

- Нá кишка у хату, а то його червак з'єсть!
- Ні, не треба його в хату, бо в хаті він курчаточко із'єсть!
- Викинь же його надвір! Хай мишкі ловить!

* * *

Двоє діток — одному п'ять, другому чотири рочки — сидять під стріхою, накришили у покришку з водою цибулі й моркви і їдять із хлібом. Самі собі страву видумали.

"Покиньте, бо то кака! Вава буде! Ніхто так не робить!"
Діти покинули їсти.

* * *

Діти розказують, як бігали у чужий двір, та із заздрістю про чужу корову.

— А то ви не ходіть по чужих дворах, то й нам Бог дасть корову!

* * *

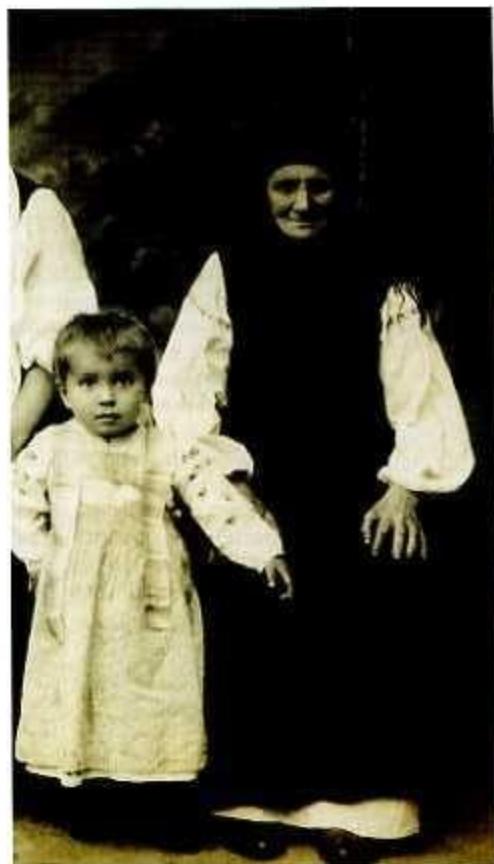
- Будеш маленькою — не виростеш! Не пустуй!

* * *

Як побачать діти, що верхушка на хлібові здулась та велика там продухвина, то питают: "А чого се, мамо?"

"То там Бог почував!" — відповідає мати, щоб не казати, що хлібина перепечена.

*Марія Таран з онукою.
Фрагмент фото 1920 р.*

Дитячі дорікання

Я до вас і не піду!

* * *

А я щось знаю, та не скажу!

* * *

Я вас і не люблю!

* * *

А я батюшці скажу!

Дитячі хвороби. Народні методи лікування

Залежно від світогляду народу, від хвороби та усякої напасті були в пошані різні речі: обереги, наузи, талісмани або амулети, церковні образки та хрестики, вовчі зуби, ракові очі, жаб'яка кістка, нікаралупа з крашанок або писанок, імматочки свяченій проскурки, папірні з старими молитвами, яких не признає Церква, "Сон Богородиці" і т. ін. З часом народне лікування змінилось. Все більш верха забирає наукова медицина. Але вона ще слаба, і селянини мусить часто густо заживати старих засобів. Від соняшниці і завійниці висипають сіллю пуп або запалюють ключя, кладуть його на мить в глечик і, пивиденько викинувши, прикладають глечик до живота (корисне лікування, бо таким чином загрівають живіт, однаково, як в медицині ставлять банки); дітей купают в воді з соломою.

Від пранців сажають на зілля з різних трав, паряться 12 днів, а часом дають дуже гострі та николіні ліки, як селітру, миль, синий камінь і т. ін.

Від уроків (зглазу) здебільшого злипують дітей або проводять язиком навхрест по лицю.

Від зубів багто замовя, а то ще обкурюють дурманом, кладуть в гнилий зуб ладан.

Від ломоти в спині в старі часи клали хворого на землю і переводили ведмедя через нього.

Від бішахи пілкуювали мертвими блжолами, свяченюю нікаралупою з писанок або ладаном, часом з замовою: "став лід [ім'я] шептати, стало лихо всихати".

Микола Сумцов

Солома зі стріхи

З малесенськими дітьми буває усяке торе: не спить чогось, плаче, слабіє.

Безсоння. Як сну немає у дитини, так беруть навхрест з чотирьох кутків у хаті павутину та, поклавши дитині гребінець і віхоту під голову, пілкують їй тою павутиною.

Сонливці. Як спить і не перестає, то треба старатися людей.

Крикливиці. Як плаче все дуже, що аж ніби кричить, не вгає, ні спить, ні цицьки не хоче ссати, в колисці не хоче тихо лежати, — то це крикливиці. Вони од того бувають у дитини, що їх насилає знахарка яка-небудь, як розсердиться на ту сім'ю, де дитяtko. Одробити їх не можна інакше, як наславши їх на чужу дитину. Згонити їх краще через воду. Є такі крикливиці, що їх тільки на саму воду насилують, а є такі, що на хату наслані. Ті, що на хату наслані, трудніше згонити.

Як пріс поміж тілом. Буває у кожної дитини, що запріває у неї попід плечима, поміж ніженьками. Це збавляють тим, що скрізь, де позапрівало, присипають порохнею, гречаним борошном і глиною, зішкребаною з печі або зі стіни, або розтертим цвітом материнки.

Тіменіця. По голові у дитинки зробиться якась ніби лупа, що зветься тіменіцею. Тоді треба вимивати мілом, бо її нічим іншим не зженеш. Кажуть однаке, що як змити тіменіцю, то у дорослого будуть слози бігти на вітрі, на морозі.

Кошуля. У маленьких дітей по тілі так і обсипле червоним і шорстким. Це буває од простуди. Зганяють це так: є така трава, вона так і зветься "кошуля". ЇЇ варять і купають у ній дитину.

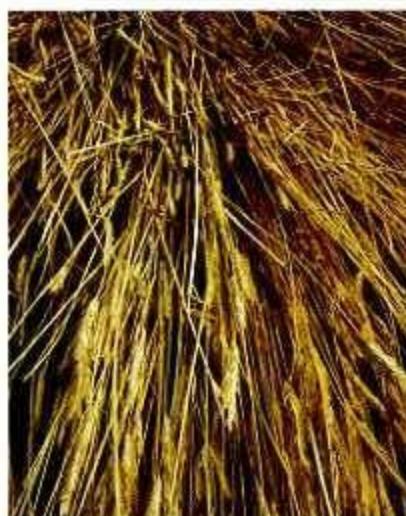
Лубівниця. На шкірі в дитини з'явиться червоне, як лубок. На це шукають на дорозі де-небудь лубка, а як у догадливих людей, то є схованій напоготові. Зварять його і в тій воді купають дитину. То воно й пройде.

Гвіздки. По тілі робляться такі пришки, як горох, та такі тверді, що дитині боляче лежати, і вона чогось сохне (сухота). Щоб їх загоїти, треба так, щоб, не обізвавши ні до кого (бо не поможет), із трьох хат увечері пізно, щоб ніхто не бачив, взяти зілля із острішків та витягти соломи навхрест і у дворі, як лежить соломка навхрест, взяти дев'ять раз по хрестику. Все це зварити і скупати у цім дитинку; тоді гвіздки зійдуть.

Стиски. Соломкою лікують також, як у грудях стисне.

Гризь у пупкові. Помітити можна це одразу, на всю хату чути, як у животі бурчить, дитина плаче дуже, так їй болить, а пуп пухне. Тоді палять горілку і варять у ній жовток без білка, мішаючи. Вийде таке, як яєчня, її на ганчірочці прикладають до пупа.

Пухирі по тілі. Коли на хрестини прийде яка молодиця чи дівчина з циганами, робляться на дитині такі прищі

червоні по всьому тілу. Гоять їх ось як: із трох хат випросять гороху, зварять та у цьому купають; містище одкопують, сполосуть його у воді та скучають у тому дитину з пухирями; як у тої дівки, що ще не очувала з парубком, вперше будуть цигани, то ту сорочку одіжмуть та цією водою замішують глину і лікують нею (од цього найкраще помагає); зразу поможет, як мазати їх вовчим жиром. Як не загоїти вчасно, то дитина зогнє.

Перехід. В одну мить дитина затруситься уся, посинє, зразу жовта стане. Це на ній перехід. У цей час не можна нічого з дитиною робити, і її не зачіпають, а покривають синьою запаскою (джерго) або тим мішком, що був з борошном. Як потривожити ту дитину, що перехід на ній, то вона зробиться недотепою, калікою буде, а то й буває, що умре. Перехід буває неодмінно у кожної дитини. Якщо переходу не було змалку, то буде перед смертю.

Вогник. На личку у дитини з'явиться така червона шкарадула, яку звати вогником. Гоять його так: а) вишіпують; б) обминають у першу неділю до схід сонця; в) перепалюють шкураток од чобіт, знайдений де-небудь, та попелом присипають вогника; г) китицю з очерету перепалюють і присипають; д) як помінують ложки, ставлять їх над вогником, щоб скапували; е) назбирають із вікон краплі та цим умивають; є) варять білу квасолю й буряк і закапують юшкою. Є і пришпітування при присипанні та обмиванні.

Молошиниця (молочниця). У роті у дитинки робиться таке, як плюно по піднебінню, а на язиці шкіра біла стане. Це звється молочниця. Щоб не стало її, треба витирати кісими материними.

Буває пліснявка на весь рот. У молоці треба 3×9 гвіздків зварити, знайдених де-небудь коло млинів або коло кузень, і вимазувати їм у роті. Уживають також синього каменя, перевареного з медом у залізній ложці над свічкою, але від того дуже нудить.

Кровов'яз. В'язи у дитини скривлюються од недогляду. Щоб дитина не була кровов'яза, треба глядіти, щоб не класти її на один бік двічі, а треба її класти горізнак. Як скучають, то щоб не зросла неправильно, не можна зразу на бік класти, бо дитина у перший рік дуже росте.

Блювання. Щоб у дитини не було блювання, треба глядіти, щоб через поріг нічого не лили аж до шести неділь. А якщо вже дитина блює, то треба: а) перев'язати обидві дитячі ручки тією стъожкою, що нею молода застебнuta, як заміж іде; б) треба нести її до хрещеної матері, щоб перев'язала праву ручку дитини тією стъожкою, що сама застебнута, або ниткою з нової, ще не праної скатертини.

Переполох. Мала дитина, поки нічого не знає, не лякається. Однак люди думають, що як вона паде, то бойтесь і дух захвачує її. Як упаде мала дитиночка з колисочки чи з нею разом, то зараз, хто перший це побачить, кидають на це місце ніж (або яку іншу залізяку) і ллють воду, кажучи: "Господь з тобою". Так роблять, як упаде і більша дитина. Якщо і в сорочці уже вона, то її назуху роздирають або назад назухою перевдягають.

Материнка

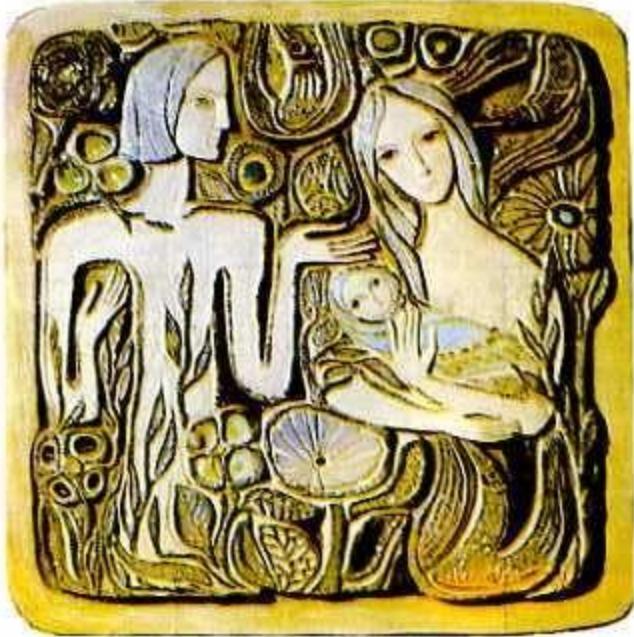
Материнка заспокійливо діє на центральну нервову систему, виявляє противізапальну, болетамувальну, протиглистну та antimікробну дію.

Припарки з гороховою борошною прикладали до нарипів та чиряків.

Горох

Біда, одміна. Отож, як проти сонця, не похрестивши вікон, купають дитину, тоді її зараз обступлять нечисті, так що почне її трясти. Та з того часу буде мучитися, поки не умре. А щоб цього не було, то: а) треба класти в купіль залізо або перстень; б) до шести неділь не можна кидати саму в хаті, як дівчина, то й удень не можна, а як хлопець, то тільки уночі; в) треба, щоб у матері в пазусі було до шести неділь свячене запіз; г) треба, щоб у очіпку голки навхрест стриміли. Тоді не приступає нішо нечисте. Щоб дитина не вмерла, не можна по заході сонця вище себе підіймати, бо кажуть: "Піднімеш вище, закопаеш глибше".

Г. Сверук. Родина. 1969

Коли дитина вірикає і м'які ніжками з'являються виразки, вживали блузу глину, вона містить цинк, а зараз для цього виготовляють спеціальні цинкові пасті. Також борошном тречаним посипати — це гарний адсорбент і натуральний вітамін. Це цілком може підітрапіти і сьогодні пригнічати. Тіменинно (те, що ми називаємо зараз гієєс) чим іншим, як маслом і густим гребінцем треба знімати дитину. Правильна рекомендація, що не можна дитину весь час класти на один бік, щоб не кривилася.

Жовтяниці. З жовтяницями діти і родяться, але найвидніші вони в цілість тижнів. Як уже і після цього вони є, то їх дуже трудно лікувати. Як не вигоїти зразу, то за рік на скіпку зсохне дитя та їй умре. Гоять так: а) жменю матірки взяти, зварити і скрапити; б) у що ж купіль і намисто кладуть, і на шию надівають дитиночці (але я їх не мучила, хоч у всіх моїх були жовтяниці). Буває, що і велико-го нападуть. Як нападуть жовтяниці, то зараз дитина блює, жовкнє і худне дуже. Як вилікувати, то зараз дуже єсть і вагу набирає.

Різачка. Вона буває у різному віці. Замінити можна по тому, що кров'ю ходить надвір. У животі ріже страшно, але нечасто. Од неї треба класти припарки до живота з попелу, з висівок; купати в гарячій воді. Найдений клапоть сита спалять та розведуть у чому-небудь — чи в воді, чи в горілці — та дають пити. Рвуть траву, що зветься "різак" і росте на воді, варять її та також дають пити.

Сухітки. Од чого вони у маленьких бувають, хто його знає. Од них дитина блює. Щоб зарадити, обливають над ночвами кулешем дуже рідким і теплим і дають цю воду вилити кому-небудь нещіливому. І буває, що сухітки переходятя на того, хто виліє ту водицю. Потім варять заячу капусту і в ній купають. Пельошечку, що в ній купають, і горщик, що в йому готувалися припаси до купання і облизання, заносять куди-небудь в ліс або на розпутти.

Зуби прорізуються. Найчастіше вони починають прорізуватися, як дитина вчиться сидіти. Поки зубів немає, потім її дитина на дитину схожа, а як зуби почнуть прорізуватися, так і дитина зведеться нінацю, пронос, пропасниця зараз починаються. Рідко хто обходитьсь без цього. А найгірш відержувати, як прорізуються кутні. Найчастіше два зубки ріжуться передні, але буває, що й верхні спершу. Нижні передні стають на 8-му місяцеві, а через два місяці — верхні. Шепеляє дитина, як починає говорити, через те що не має всіх зубів і не звикла ще язиком об них торкатися. Перед тим, як має вилазити зуб, у дитини дуже ясна сверблять, через це її дають шкуринку з хліба гризти або сухаря.

Як занедуває дитина від півроку до року, кажуть звичайно, що це через зуби, хоч їх ще і видно не було. Буває, що забудуть або не вгадають, що то дитина на зуби слабіє, та зараз до бабів несуть її. Баба давай і од переляку, і од пристріту, і од крикливців, і од усього у світі вишіптовувати, поки, буває, або зовсім запінчуть дитину, або і калінцю яке стане з того носіння, купання та напування. Як злогадаються, що то через зуби, баби зараз до місяця носять дитину і одшептують до місяця трудного зуба.

Замовляння

Од ятості. «Як зягтриться де між ніжками або на шийці, то читають спершу "Отче наш", а відтак шепчуть: "Піду я на круті гори, на крутій горі стойть дуб. У дубові сидить янгол, а у липі змія; та посила янгол змію; та покинь, змія, дітей годувати, та йди до нарожденного, до благословленного, до молитвяного (ім'я) ятости смоктати! А як не підеш ятости смоктати, то я тебе буду гострим мечем посікати. Амінь цьому слові од нині й до віка".

Тричі це переказати».

Переказала Ганна Холодова, 80 літ, с. Полетвина Канівського пов. Київської губ. Записав Ал. Л-ний.

Од крикливиців. «Взяти дитину на руки, стати на порозі проти сонця, піднявши пелену, та й шептати, а як перешепче, то трохи плюнути і втертись підніятою пеленою. Шептати так:

а) "Ліси й переліси, луги й перелуги, шляхи й перешляхи, дубило й передубило, возьміть собі плаксивиці, крикливиці й нудливиці, а майому нарожденному, молитвяному і хрещеному младенцю дай, Господи, сонливиці!"

б) "Кури, куриниці, візьміть собі плаксивиці і нудливиці і т. д." [як у першому варіанті].

в) "Село з селом сходиться, вода з водою, гора з горою, шляхи з шляхами, а тини з тинами, чужі діти козенята, а мое совеня чужим дітям очі повидира"».

Проказувала Мотря Сокальська, с. Мартинове Канівського пов. Київської губ. Записав Ал. Л-ний.

г) Баба Московчиха учит від крикливиців:

«Одна баба учила мене, як полола у нас, од крикливиців. А я питала її: "А що ж воно за крикливиці?" А вона каже мені, що як дитина дуже кричить, бо то воно не од себе кричить, то злобливі люди наслали крикливиці.

А щоб їх ізослати, то треба узяти дитину на руки, у жменю — пішона та піти увечері до курей, як посідають на сідало. А як іти до курей, то молитися "Богородице Діво, радуйся!" Тоді стати під сідалом і казати: "Добривечір вам, кури-куриці, возьміть у моого хрещеного рожденного младенця крикливиці, ніжками розгребіть, крильцями розметіть, а майому младенцеві принесіть сон з усіх сторон!" Як іти од курей, то кинути те пішено через голову і йти, не оглядатися, поки в хату увійти, покласти у колиску та сказати: "Нехай ті плачуть, що заміж їшуть!"»

Од пристріту. Коли злякана дитина, то вже пристріт треба скидати, "Отче наш" молитися 9 раз, а тоді: "І пристріт іскудаю, і тебе вітаю. Ти й подуманий, ти й погаданий, ти з вітру, ти з води, де взявся, туди й іди. Од цього часу, од цього дня, де не ходить раба божа (ім'я), зайди собі на очерета, на болота, де вітри буйні гудуть і де дощі його промивають і сюди до мене не несуть. Од цього дня, од цього часу, в Отця і Сина і Святого Духа. Амінь".

Записала Я. Левчук 1998 р. у с. Суботові Черкаської обл. від баби-шептухи Коваль Г. І., 1928 р. н.

Од бешихи. "Ти бех і бешиха, ти з вітру, ти з води, ти погаданий, ти й подуманий (єсть продуманий, єсть погаданий), де взявся, туди й іди. Зайди собі лісами й очеретами, й болотами. А я хочу, щоб зійшло і до мене більше не прийшло. Як сонечко зійде, а лихо одійде. Зайди собі і не прийди. Отче наш (9 раз)".

"Я бех зшептаю і його згнаню, од цього дня, од цього часу зайди собі очеретами й болотами (ножем навхрест перехрестити).

Жовтяніца справді переважно триває 6 тижнів. Добре у материнці скупати дитину, не протизапальні гарні засіб. Діагностика вірна, симптоми перелічені пірні. Але жовтяніца найчастіше проходить сама собою. Варто лише купувати трави в аптеках, бо толіш висловлені, що вони зібрані в екологічно чистому місці, в правильний час.

Зореслава Шкіряк-Нижник

Г. Севрук. Сльоза. 1971

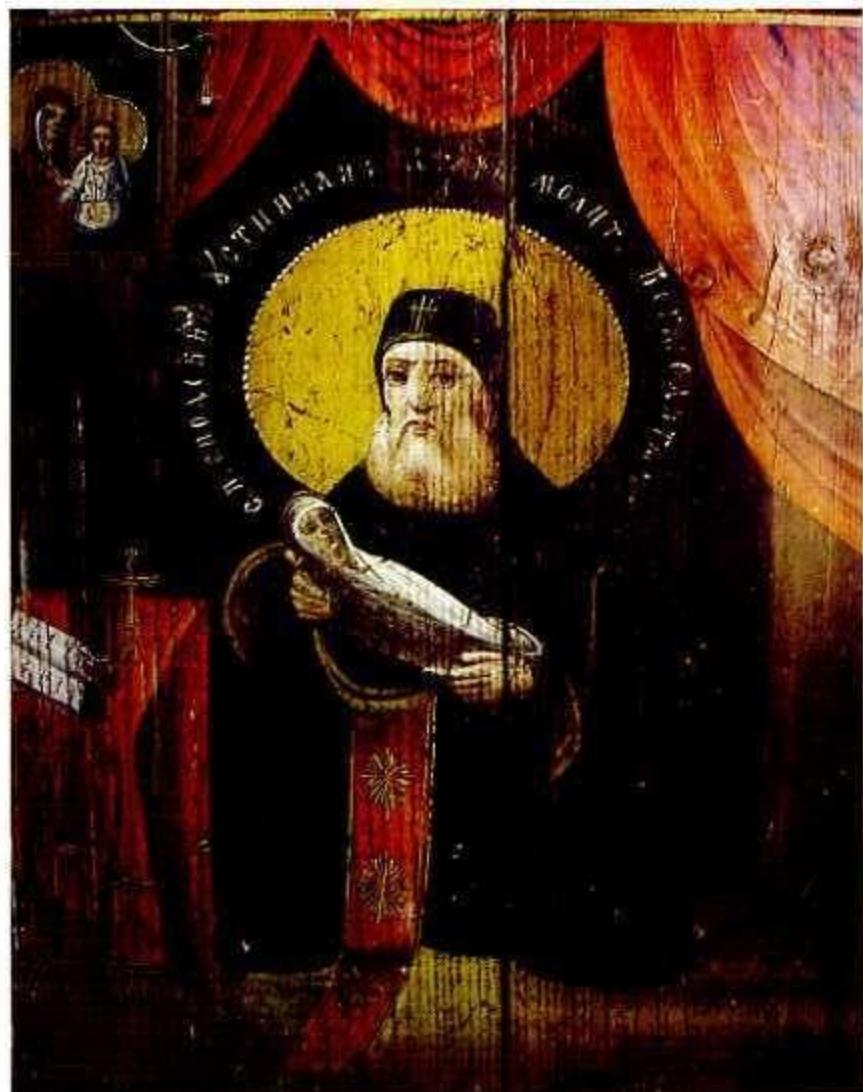

Я тебе засічу, я тебе зарубаю, тебе в своє життя одвікаю. Як сонечко зійде, а мос горе од мене одійде.

Місяцю ти ясний, одбери в мене оце лихо нещасне, куди ти прийшло, туди ти щоб зійшло. Од цього дня, од цього часу.

Если ти придуманий і пригаданий, раба Божа (ім'я), де ногами не ступає, там це горе хай минає, од цього дня, од цього часу. Очеретами й болотами і буйними вітрами”.

Записала Я. Левчук 1998 р. у с. Суботові Черкаської обл. від баби-шептухи Коваль Г. І., 1928 р. н.

*Св. Устиніан. Київщина.
Імовірно початок ХХ ст.*

Смерть і похорон малої дитини

Як умре мала дитина, то вже янголи стережуть її і не одступають од неї, так як не одступали од неї й у слабості. От як умре та положать її горізнак, то янголи перекинуть її на бік, а як положать на один бік, то вони перевернуть на другий. Воно само, як янголя, то без їх йому не бути. До шести неділь дитини не причащають.

Як умирає дитя, ховають, звичайно, як і велике, тільки прібір (одіж) не така ще. Накривають наміточкою або платочком — а сорочиночку зліплять сяку-таку на живу нитку, рушником

часом запнуть або й шапочку вдягнути, не розбираючи в одежі: чи то хлопчик, чи дівочка.

Люди жаліють дитини

Яке наче брудне та нікчемне скоро найдеться дитя, а як радіють йому люди і як жаліють дуже!

Умерла у Г-ка дитина, а він дуже плакав за ним. Ніколи й не думав ніхто, щоб Г-ко так плакав дуже. Бувало, поки не стала дитина вже сміялася або й сидить, то ніколи й не загляне він до неї. Аж одвернеться було, як нароще піднесеш, щоб потішився своєю дитиною. Наче він аж гидував або соромився своєї дитини. А як умерло, то так плакав, що аж піп на його насварився.

А О-ко опісля сміявся з його, що він так убивався за ним дуже, наче баба. А прийшлося, як і у його вмерла дівочка, що й не ждав, а вмерло воно, то так розжалівся, що й згадав і Г-ка; і близько того Г-ка не було, а він, уже й поховали дитину його, на ввесь голос: "Тепер я знаю, чого Г-ко плакав так дуже. А я з його сміявся!"

Воно таки, хоч і яке оте маленьке та нікчемне, а його й чужому жалко.

Діти приходять на світ проти волі родичів. Жура і сварні через дітей

Скрізь по слободі сварка йде і ремство, а спитаєш чого — самі знають: через дітей найбільше та за недостатки через їх. І Бога зневажають: "І лихо з вами, чого ви кричите? Чом вас не забере лиха година? Хто їх видумав, цих дітей!" Так само і батько: "Наплодила цих дітей, плідна вдалася, то й годуй сама, на мене не питай!" Отак у господі переведеться, а злоба на дітей переходить і на мову по слободі; one де діти чи по чужому тину полазили, чи в городі чужому ходили — скрізь чуєш од людей: "По наплоджували їх, сякі-такі, цих дітей та й не глядять, по городах розпускають, най годують чужі люди!" Отак наче тобі кожне й кличе: годі водити дітей. Ось які нелюдські мови є у нашій слободі.

Чому не хочуть мати дітей

Не диво, як бояться мати дитину і не хочуть її ті, що не побралися собі, а так ото ще радять одно до одного, аби укупці там пожити. А колись же якось з нами та мирилися батьки наші. То хай би і ми якось та були у світі не послідні з дітьми. Так ні, не такі тепер настали люди. І як воно стало так, що куди не заглянь: і в багатий двір, і в бідняцький, — всюди лайка, ремство за діти та одинакова напасть на їх. А чого це все воно настало так? Я питав про се багатих (бо дуже багачів великих і нема) і бідних розумніших. Усі звертають на убожество велике і силу Божу дорікають, що вона дітей дає, а кажуть, що самі ж і винні, що дітей багато мають. Як ще колись було давно, що багачами всі були та не було тісняви такої, як тепер, — тоді й байдуже про ці діти всім було, ще й їх хотіли. Так, було, і Богу наскутили, як дітей не було тих, щоб хоч чудом їх послав у хату. А тепер інакше стало, то й інакше і дітей тримати стали. Як не-

Повечорів мій день, туман поле ясне укриває, і я дивлюсь, хвилюючись, навколо, — треба мені поспішати. Гості пливуть на вербових човнах, хвilia хвілю з-за Десни доганяє, гості думи з далекого теплого краю везуть мені... Чого тобі?

Ну, що тобі?..

Доглядали мене змалечку аж чотири няньки. Це були мої брати — Лаврін, Сергій, Василько й Іван. Пожили вони щось недовго, бо рано, казали, співати почали. Було, як вилізуть всі четверо на тин, сядуть рядочком, як горобці, та як почнуть співати. І де вони персімали пісні, і хто їх учив? Ніхто не вчив.

Коли вони померли від пошесті сразу всі в один день.

Олександр Довженко

Тільки той, хто в дитинстві
втратив сім'ю, хто не виніс
їз собою в довге життя нітрохи
тепла, той добре знає, як іноді
холодно стає на світі, тільки
той зрозуміє, яку велику
шанність мають піклування
і ласка дорослої людини,
людини багатої і щедрої серцем.

Антон Макаренко

Дорослішання прискорює
життєве пешастя, воно робить
дитину стурбованою і златною
в майбутньому задавити її...
Вона приймає перший жорстокий
удари життя, вона тепер самотня
з своїми бунтівними почуттями.

Інна Амонашвілі

Якесь особливе тепло,
задушевність, сердечність
стосунків, що не припускає
думки про стойстичну
підокремленість однієї особи
від іншої, становить вітішну рису
характеру слов'янської родини.

Важко виявити словами...
це особливе світле щось,
що народжується в нашій душі,
коли ми згадуємо тепло рідного
сімейного гнізда. До глибокої
старості залишаються в нас якесь
сердечні зв'язки з тією родиною,

має дітей, то якось у світі проживеш іще. А вже дітям, то Бог знає, де й діватися доведеться: ні землі нема, ні заробітків не стає. Таке настало, що ті, що кажуть, що не треба тих дітей, і вже так собі й живуть, не водячи дітей, прямо сміються над тими, що не перестануть тих дітей водити собі, — а злидні посідають їх. Хай тільки хто такий, що з багатьма дітьми, та похвалиться життям своїм, що вжитків ніяких і що поневіряться за собаку скрізь, — зараз і на смішки підведуть: "Хто ж винен, що їх гибель навели у себе?" — або ще й гірше як штрафати стануть у вічі отакому. Ті самі, що живуть трохи розкішніше через те, що дітей мати не хочуть, та так само хвалять таких, як і вони, і дружать наче більше з ними, і за розумних себе мають. Тих, що довго не женяться, тих, що вчені йдуть, удівців, що вдруге не беруться, — оцих вони вдблюють і за розумних мають. Усе тому, що злиднів і старців не наводять у світі. Оттаке настало в світі. Хоч би й мир перевівся, їм байдуже!

А як женята сина свого, де хотять, то дивляться на рід. Дивляться не на те, щоб знатний він був або багатий, а на те, чи плідний. І ото й кажуть синові: "Ото плідного заводу, сину, — тебе, як ти ще слабкий у нас такий, із'їдять ті діти. У її бабі 16 було дітей. Або й у матері їх живих дев'ятеро, а вмерло, то й не згадаю скілько".

Бісові дівки які мудрі стали. Зналася, кохалася з парубком. І слово подала йому, а виходить за вдівця. Багатий бач! І дітей чужих глядіть не боїться. Стане і своїх ще харчувати. А в цього — як із заробітків не принесе, не матиме нічого.

Як поводяться ті, що не хочуть дітей, і ті, що їх бажають

Збоку як хто гляне на життя у нашій слободі з дітьми, то помітить все і скаже: "Бог його знає: трудне життя, нема що казати. Проте не треба б так робити: не треба знищувати дітей і рід свій вигубляти. Колись цього не думали батьки нації наами. Здавна те ведеться: Бог знав, як діти посылав, знав і нашо! Та й жили люди собі, гріха не приймали на душу". Є там кілько тих людей, що живуть як слід, як і колись жили чоловік та жінка, а про дітей на Бога покладались — що буде, те й буде. Та що ж? Другі, що не так собі гадають про діло се, не покладаються на Бога, а зараз сміються над цими і очі вибивають їм усяк і обсміюють скрізь в очі й поза очі. Є такі, що наче й оступаються за ними, але то тільки на словах, бо на ділі добре звісно, що і самі свій плід добре гублять. Та цих небагато, що хоч стидяться перед людьми цим величатися та раціти. А то більш таких, що все себе хвалять за се і других дорікають. Оце і змовляться про вжитки, про сутужність. Хтось і почне клопотатися дітьми, що багато є, а нічим їх годувати. А другий і почне: "Я цим не дуже клопочуся, хай хто інший клопочеться, хто голови на се не мав ще наперед, — а я байдуже". Або і так де трапиться, що прийде до заможнішого розжитися худоби чи ще чого, а той і собі: "Чом же ти сам не розжився, а на дітей ти умів розжитися. То те ж і май ото". Це прямо в вічі. А позаочі зійдуться де: чи на родинах, чи на меду, чи де далі і тут почнеться річ одна. Цих, що не раді дітям, більше скрізь, і через те і право їх більше є у раді. Немає кому і обізватись проти їх. Дурнем обізвуть зараз, хто хоч ігнє. Так і поспілляться звідусель крик та гук. Той: "І так старців понаплоджували, аби хто годував!" Другий: "Тепер так і бійсь, щоб, як ступиш де ногою по своїй землі, то щоб і чужого не потоптав, та в позви не попав. А де ж

ступатимуть ті діти, як понаплоджусте їх? Спітайте тих, що й с, чи не думають уже і вони, де їм діватися доведеться, і чи дякуть вони вам, що, як наплодити їх, знайшли, а де їх діти — не знаєте". Ото і почнеться мова то в цім кутку, то в тім, і скрізь і одобряють се, скрізь кажуть: "А воно й правда: краще й не женитися, і не плодитися, як таке терпіти". А воно правду люди кажуть, що як балакають, то й набалакають щось. Отак вона і з дітьми цими. Здирство, ненависть, зла того не перечуєши. Палять, труять, убивають. Тіснота усе це робить!

Ті ж, що хочуть, щоб діти були, і гріхом звуть, як ті діти не живуть, — ці хоча й хочуть самі мати дітей, проте добре знають, яке життя їх між людьми буде.

Оповідання про вихованців

Судилися у громаді жінки за дитину.

Одна переманила до себе од другої годованку, бо їй треба було няньки. Тітка твої годованки підговорила малу (годованку) покинути одну, бо на неї чогось розсердилась, та й іти до другої. Тій школа було, що вигодувала змалку, а хтось поживе її працею. От на суді зійшлися обидві. Мати названа визвала ту у громаду, бо таки і жалко було дуже: годувала, годувала, гляділа, а користь прийшлося мати другій. От як уже доволі назмагались, то згарячу перша й каже: "Я з гімен вигодувала, з пелюшком вигляділа, а та тепер і собі побачила, а тоді й не бачила, як я взяла до себе її".

А та своєї додала:

"Та яка з тебе мати її би була, її ще п'ятьох літ нема — а ти її запрягла вже і до колиски, і до скоту, і до шитва, і до полоття, що й старших ще не чіпають до сеї роботи. То вона й покинула тебе, а комусь же й треба доглянути її; а я мусила її взяти до себе".

Через годину, як одна другій казала, що та не хазяйка, бо не знає, що в хазяйстві так і ведеться, що до всього треба дитину призвичаювати, що усі роботці: і полоття, і пастьба, і шитво — не разом робляться, а одна яка-небудь, а як треба, то ся зоставиться, а друга починається; без роботи у хазяйок діти, хоч і малі, то не всі бувають, бо всього переведеться у хазяйстві. У зліднях та в ледачих людей, там і діти такі ростуть; то що ж воно за добро з його буде? "Та й ти, — додала нарешті, — не посадиш її та дивитися не будеш на неї". А та звернула, що "гріх і мучити так, як ти мучила", либо ж, вона не при чім, що дівчина покинула її.

Як уже громада розсудила, за сим разом не довелось почути, а звичайно громада при такій нагоді каже: "Як маєш брати чуже за своє, то краще сам наймись". Бо осудовища того, та досади, та поговору не вбереш і в лік. А ще й само як виросте, то всього накаже і слухати не буде нікого. Воно мороки твої не знає, якої довелось з ним мати, поки вигодуєш його. А збоку люди натуркають у вуха теж усячини.

Та й важко, як у когось щось є! Обійти отакі діти — се краще.

А се скрізь ведеться! Часом умирають батько й мати, а сім'я зостається. От і почнуть люди, поки жаліють дітей, що свіжі сироти зостались, поки й розберуть собі те: одно, те друге і так усіх. Такі діти, що їх чужі батьки та матері за своїх беруть, звуться "годованцями" або "годованками", як лівчата. Колись із них годованчиків та були діти, часом і рідніші, як із своїх; та тоді — чи час, чи вжитки інші були, — не так було. Од батьків стали розумніші діти, а чужі, то й подавно! Обходь їх, то краще!

з якої ми вийшли. Нам якось важко уявити собі, що ці зв'язки вже розірвано називали, і це глибоке родинне почуття проявляється в нас інколи, незважаючи на юрму спогадів, пройнятих гіркотою і жовчю.

Костянтин Ушинський

К. Трутовський. Дівчина з санкою. 1870-і роки

Звуть їх ще і "приймаками", хоча "приймаками" звуть і тих, що у прийми до тестя йдуть на його добро.

Тоді не знає я,
що все минає, забувається
ї губиться в невпинній зміні
годин, що всі наші пригоди
і пчинки течуть, як вода,
між берегами часу.
... Я син свого часу і весь
належу сучасникам своїм.
Коли ж обертаєсь я часом
до криниці, з якої пив колись
воду, і до моєї білої пристані
хатини і посилаю ім у далеке
минуле своє благословлення,
я роблю ту лише "номілку",
яку робляти, і робитимут,
скільки і світ стоятиме, душі

*Хлопчик із родинного фото 1922 р.
Миргородського Андрія та Лісового
Віктора. Лівобережна Кіївщина,
с. Сулимівка*

народні живі всіх епох і народів,
згадуючи про незабутні чарі
дитинства. Світ одкривається
перед ясними очима перших літ
пізнавання, всі враження буття
зливаються в невмирну гармонію, людяну, дорогонінну.
Сумно і смутило люди, коли
висихає і спіне уяза, коли,
обергаючись до найдорожчих
джерел дитинства та отрочства,
ничого не бачить вона дорогоого,
небуденного, ніщо не гріє її,
не будить радості ані людяного
суму. Безбарвна людина ота,
яку посаду не посідала вона,
і труд її, не згрітій теплим
промінням часу, безбарвний.

Олександр Довженко

Чоловік і жінка радяться, чи приймати заброду-дитину за свою

Соцьким і старостою повілено, що є чиясь у селі дитина-приблуда. Питають її, а її вже з п'ять літ, чиє воно, як його звуть, а воно: "Івасик". "Чий же ти?" — питают. "Ta батьків і материн". — "Як же твоого батька звуть?" — "Батько!" Оце як нагадає про сім'ю, то плаче і зве дітей по іменню. Пустять, щоб воно ішло, слідять за ним, куди повернє, а воно плете, куди очі подивляться — не знає шляху.

— То візьмім собі його! Може, ніхто не знайдеться з його рідні, а може, воно й знає, та нароще не об'являється, що, може знайдеться, хто йому рідніший та вигодує. Хіба сего не має, які тепер ужитки та ще й з дітьми?!

— Може, воно й є, а не бачили клопоту в хату. Бог його знає, звідки воно, та й хто знає, що з нього буде. Другі діти не заброджують, а се щось непросте.

— Отак простісінько пішло та пішло, поки й сюди припленталось.

— Та чи то можна, щоб дитина спроста та у чуже село заїшла? Од двору воно не одійде, чужий тин побачить, то буде кричати, і куткові люди зараз би упізнали, чиє воно. А в такий світ забиться йому! Се не дурно: треба щось у хаті сподіти. Хай сього не розказує мені ніхто, я вже се знаю. Хоч з двору щось з того вийде, а хоч ростиме, то або на убиток та на жаль або горе людське. Чого б таки та отакій дитині приплентатися аж сюди? Ось побач, як об'явиться батько, чиє воно, то буде видно зараз, чи спроста се.

— То найскоріше, що його нароще пущено у світ за зліднями: може, хто дурний знайдеться та вигодує. А я взяла б: вигодуєши, через год, два воно й однає нам, а буде рости, то на себе й заробить і все отаки не буде так, як найняте, краще добра нашого доляне.

— Бери, як хоч, я не перечу, але я б казав, хай на чужі руки переходить. Може, воно яке нечисте або що.

Отак собі рацились у хаті обое — чоловік та жінка, своїх дітей не маючи та ведучи мову, чи не взяти заброду-дитину собі.

Теперішні вжитки з дітьми

У нас у самих, то було б дітей на двох хазяїнів. Так їх багато, що й не дають умерти. Хоч би й раз коли полежати, то нема як; діло заставити: там не молото, а там не стає й молоти чого, а там одна пара чобіт на їх увесь турт. Таку заведуть змаганку, що й неживий устанеш з полу. Помнешся, помнешся та й таки йдеш до чоботаря, чим платити, то ще не надумав, а просиш, щоб робив чоботи; покажеш йому усі шкарбани, де які були, познаходили, пооціниши йому, щоб дешевше було. "Лежать готові вже чобітки," — переказує давно швець через сусідів, щоб викупити ішли, а ти аж тоді доперва думаєш, за що їх викупити. У жінки б полотна надчепити та продати — не стає і на самих. Заробити ніде, такий час тепер. А чобітки лежать. Часом аж літом запасе дитина, то тоді аж викупить, як не дасть набор попереду. А за ті чоботи тільки за зиму начуєшся, що наче з ча-

ду втікаєш, як йдеш на заробітки. Одйдеш од хати, день-другий і скучаєш за своєю командою. Рад би й додому: не заробиш же на світло та на сіль ніде, а тут — то хоч прохарчущеся сам і таки й на оплатку стане, а діти з гурту на одіж принесуть.

Та так і воюємося гуртом з ними: коли горюємо, а коли й одгорюємо. Страшненько тілько якось увіччя зробитися, як подумаш: “А що, як оці руки, та візьмуть і не схотять робить, болінь яка помішає, що тоді?” Та надумаси, що Бог же шось думає з нами та ще краще натужусь ті руки! А хабалик мій (дітвора то) синиться мені як коли, що за чобіт або за онучу воюється. Я їх так позувував, що гостиння не ждуть і не знають, що то воно й за смак у гостиннях. Самому ж вже ніяковіше якось, що не приніс тоЯ помани, та ніде дітися, — хоч і гаразд, що того не знають. А проте, здається, якби хто одіймав у мене їх, то ще бився б та не давав.

А тут що день стає трудніше. Кажуть, побільшають, то й зароблять; коли тепер таке настало, що й на їх не стане того, що зароблять. Мені вже то жінка казала: “І не хворій, і не вмирай, бо й мертвого зведуть і з гроба вивернуть оці діти!” І страшно таки подумати, що з ними й було б таки. Вони у мене і ширенькі, і слухняненькі, і так-таки чистенъкі, а покинуті от таку кашу — і горобці заклюють, і кури загребути. Та горе, що так крутишся, б'ється, щоб таки не піддатися живому наглій смерті з голоду. Так уже вемоктався, і діти вже втяглись в усю боротнечу, що наче то й рай такий повинен бути. Та одне, що не тішить — літа! Сили не тістають! Уже їх не стає на прожиток. Ще ж я таки не гірший був проти других, і таки тепер я їх стою. То з їх вже Бог зна що поробилось; опустились бідолахи та й дітей покидали і три роки їх немає. Та так страшно, коли б не закрутиться й собі. З лави, хоч і вмру, то, хоч і каже стара, стягнути діти і од смерті одкричать, не так страшно на дітей буде дивитися; ну, а як і смерті не буде і злідні напосядуться, от тоді чим його кріпиться! Ще літ десяток і я вже не понесу по дві шпали, щоб у сутки виробить хоть на півкарбовання. А другого средства — світ другі проходять і не знаходить, щоб краще можна заробити.

Такі ото тепер мої вжитки і наших слободян!

O. Кульчицька. За море. 1914

Дотепні висловлювання про дітей

Воно й не страшно годувати отаких дітей! Хай би в їх життів скілько вгодно є, коли б рот один на всіх.

* * *

У мене дітьми не поле засіяне.

* * *

“Ти б стидився отак лаятись при дітях”, — каже один сусіда другому, що лається на свою жінку і на колесо, що там під повіткою пручалося. А він: “А діти хіба що! Вони ж мос покоління, то чого ж я од їх буду ховатися!” І знову...

Бездітний услугус сімейним

Удовин чоловік за живота ще оддав у школу дітей, у город. А удова не одбирала їх з города зі школи, бо начальство на казну (тобто на казенний кошт. — *Упоряд.*) їх учило. От на свята хотіла удова пойхати і взяти дітей додому на паску. Ходила по хуршиках і наймала, щоб поїхав хто за ними. Ніхто не схотів: час дорогий дуже. От і залишила вона думку свою. А все-таки школа була, що святками діти її не побачать, а вона їх.

От раз вона через тин до дяка і почала жалітися на долю: “Так діти просились додому на святки, а я і не послала, не знайшла підводи. Вже й два карбованці давала; а було за руб возять їх”.

Сусіда слухав їх розмову, а в нього є коняка, хоть він не хурує і нікому не наймає своєї коняки. Слухав, слухав, а далі: “Візьміть мою та пойдте ви самі, бо мені теж ніколи, а кінь сьогодні гуляє і спочив після вчорацької оранки. Я і грошей не візьму. Хай діти і зрадіють, і будуть знати святки! Своїх дітей у мене не гурт!” (У його їх жодного зроду не було.)

Коли кінчається дитячий зріст

Якщо треба зазначити якийсь непевний строк, то кажуть: “До дитячого зросту”. Це вже означає, що справа не скоро відбудеться. Буває, що і навсправжки справу відкладають “до

M. Нимоненко. Викуп нареченої

дитячого зросту", часом і в заповіті так запишуть, але той строк дитячий — це непевна річ, як почнуть опікуни ті судитися та доказувати свої права на сирітське майно, то й у дітей уже діти свої, а ще вони свого не мають, не дочекаються батьківщини ніяк, бо все не приходить той "дитячий зрост" для сиріт.

Як на наш суд мужицький, то почав на вулицю ходити — зрост! Кинув уже пастти — зрост! Змислене вже хлоп'я чи лівча, от і зрост його дитячий кінчається. А буває, що уже й пасти почне дитина, хоч і в школу почне ходити, або хоч і в найми уже піде, зуміє стіжки класти і волочити, і ралити — тепер і діти вже навчилися за плугами ходити — то все ще на їх дивляться, як на дітей. Часом і дорікне хто, що воно вже більше за старого знає, а проте таки дитиною зве. А як довго не дорослішає, то кажуть: "Воно ще своє надолужить, хай собі росте. Такими й ми були, та переросли, на все свій час". Часом і гrimають на дитину, а на думці: "Прийде час, усе забудеться". Є батьки, що самі й цяцьки дітям роблять, щоб добре понагулювалися.

Аж як змислюватися почне дитина, підпарубком або там дівочкою вже стане, тоді вже почне з віку дитини виходити. Підлітків уже не звати дітьми, а кажуть: *парубчик*, *підпарубчик*, *дівочка*, *півпарубка*, *півдівка*.

А як почнуть вже на вулицю рушати ходити та там у компанії зараз опинятися, то то вже парубки та дівчата.

Колись, було, спроявляли бенкет на закінчення дитячого віку перед тим, як дитина йшла в паствуhi. З часу дитини виходять після паствуhi і після школи — а то все діти ще. На їх і суд такий: "Що ти, мов, з дитини хочеш?" Батьки кажуть: ще йому його, мовляв, прийде, хай собі росте! Такими й ми були, а поросли, то перестали — на все свій час. Тільки попи й пани дуже слідкують, щоб не розпускати дітей, припиняти їх. А ти, звісно, гrimаєш на його, щоб воно таки оглядалось, а своє таки думаєш: прийде час, усе забудеться.

І велике дитя буває як янгол

Велика дитина, а як засне та подивиться на нього: чисте янголя. А як уразиш його чим, образиш чи словом, чи ділом, то воно так скривиться й заплаче, що аж у серці заболить.

Спробуй коли сказати дитині: "Я в тебе маму візьму", як тоді воно погляне й скривиться! Неживий, то встав би, пожалів його! Воно таки що янголя, невинне нікому нічого, гріх і дратувати таке!

Дитинство закінчувалося, Як школа, що всю чарівність дитинства ми починаємо розуміти, коли стаємо дорослими. В літністі все було іншим. Світлими й чистими очима ми дивилися на світ, і все нам здавалося значно іскравішим.

Костянтин Паустовський

*Дочка Михайла Грушевського
Катерина. Фото 1908—1910 років*

*Я. Пстрак. Гуцулка зі свічкою.
Фрагмент*